

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ПРАКТИКА

**Методичні настанови
для здобувачів освіти спеціальності 032 Історія та археологія
освітнього ступеня магістра денної та заочної форм навчання**

Харків
2023

УДК 378.016:001.891]:94(072)

Н 34

Укладачі:

Руднік Д. Г., канд. іст. наук, старший викладач кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Шапаренко Х. А., д-р пед. наук, професор, декан факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Фінін Г. І., д-р філос. наук, професор, професор кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти:

Ільницький В. І., д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Квітковський В. І., канд. іст. наук, викладач кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Н 34 Науково-дослідна практика : метод. настанови для здобувачів освіти спец. 032 Історія та археологія освітнього ступеня магістр денної та заочної форм навчання / уклад.: Д. Г. Руднік, Х. А. Шапаренко, Г. І. Фінін ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2023. – 74 с.

Видання покликане допомогти здобувачам вищої освіти освітнього ступеня магістра спеціальності 032 Історія та археологія під час проходження науково-дослідної практики. Уміщено організаційні аспекти проходження науково-дослідної практики та критерії оцінювання роботи здобувача-практиканта.

Видання призначене для здобувачів освіти спеціальності 032 Історія та археологія та усіх, хто цікавиться історією та археологією.

УДК 378.016:001.891]:94(072)

*Затверджено на засіданні науково-методичної ради
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(протокол № 5 від 10.05.2023 р.).*

©Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Організаційні аспекти проходження науково-дослідної практики.....	5
Зміст науково-дослідної практики.....	8
Критерії оцінювання практики	44
Післямова	46
Використана та рекомендована література	47
Додатки.....	50

ВСТУП

Науково-дослідна практика здобувачів вищої освіти освітнього ступеня магістр є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми спеціальності 032 Історія та археологія денної та заочної форм навчання. Практика має на меті розвиток раніше отриманих та здобуття нових компетентностей для проведення самостійної науково-дослідної роботи.

Магістр історії має володіти комплексом фундаментальних наукових знань з методології наукових досліджень, інформаційних технологій, методів пошуку, обробки, узагальнення та поширення наукової інформації (зокрема, вміти презентувати свій науковий доробок професійній спільноті). Під час проходження практики здобувач під керівництвом викладача кафедри залучається до аудиторної та самостійної науково-дослідної роботи у бібліотеках, архівах, академічних та спеціалізованих установах, відповідно до спеціалізації кваліфікаційної роботи. Науково-дослідна практика проходить відповідно до затвердженого плану, супроводжується складанням звітної документації та закінчується захистом результатів практики.

Науково-дослідна практика відповідає науковим інтересам здобувача та має спрямувати його під час підготовки кваліфікаційної роботи. Практика змістовно поєднується з такими освітніми компонентами «Методика наукових досліджень», «Філософія історії», «Глобальні процеси та історія сьогодення», «Актуальні проблеми і напрямки археологічних досліджень», «Етнополітичні процеси на території України», «Наукова експертиза пам'яток та їх охоронні дослідження», «Археологія та історія Слобожанщини». Вказані освітні компоненти мають зорієнтувати здобувача у формулюванні власних наукових інтересів та спеціалізації.

У методичних настановах розкрито зміст практики та визначено критерії оцінювання практичної підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, наведено зразки звітної документації та списки рекомендованої літератури.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОХОДЖЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ПРАКТИКИ

Проходження здобувачами освіти науково-дослідної практики має на меті систематизацію, розширення і закріплення професійних знань, формування у здобувачів компетенцій самостійного наукового дослідження. Практика спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти під час навчання, набуття практичних умінь у процесі професійної діяльності, розвиток самостійного критичного мислення, здатності прийняття рішень, оволодіння новітніми методами та формами науково-дослідної роботи.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ознайомити з актуальними напрямками розвитку історичної науки;
- засвоїти понятійно-термінологічний апарат науки;
- ознайомити з основними вимогами до оформлення наукового дослідження, науковим апаратом, видами публікацій;
- вивчити основні вимоги до забезпечення академічної доброчесності та дотримуватися їх під час наукових досліджень;
- оволодіти методикою пошуку та опрацювання наукової літератури та історичних джерел під час підготовки власного наукового дослідження.

Проходження практики передбачає формування загальних та фахових компетентностей, серед яких:

- здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері історії та археології;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність працювати автономно;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності);
- здатність працювати в міжнародному контексті;
- здатність приймати обґрунтовані рішення;
- здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію;
- здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук;
- здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології;

- здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки;
- здатність використовувати сучасні цифрові інструменти і технології для проведення досліджень та професійної діяльності у сфері історії та археології;
- усвідомлення принципів академічної доброчесності та норм професійної етики.

У результаті проходження практики передбачається досягнути таких результатів:

- аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень;
- здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології;
- розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проекти з урахуванням сучасних методологічних підходів;
- застосовувати у професійній діяльності у сфері історії та археології сучасні цифрові інструменти і технології для пошуку, збереження і оброблення інформації, у тому числі для виконання наукових досліджень і реалізації освітніх та інноваційних проектів;
- планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

Базами для проходження науково-дослідної практики є випускова кафедра та/або установи та організації, які відповідають профілю підготовки.

У разі складної епідеміологічної ситуації в країні загалом чи регіоні зокрема, введенням карантину в групі через інфекційні захворювання, або запровадженням воєнного стану практику дозволяється проходити у змішаному або дистанційному режимі. Для організації та проведення практики у дистанційному режимі використовуються синхронний та асинхронний формат. У своїй практичній діяльності зі здобувачами освіти в залежності від рекомендацій представників бази практики, можуть бути використані різні онлайн-платформи, за допомогою яких можна зробити освітній процес ефективнішим і різноманітнішим, а комунікацію з ними – зручнішою. Найпопулярнішими платформами для онлайн-навчання є: ZOOM, Google Meet, Skype, Hangouts, Webex, а також Google Classroom – сервіс, який дозволяє створювати освітні курси, надавати допомогу здобувач освіти навчально-методичними матеріалами, призначати завдання та відслідковувати прогрес успішності кожного здобувача освіти.

Під час проходження практики здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти знайомляться з ресурсами, в тому числі і електронними, бібліотек, наукових установ, організацій, відомств, які здійснюють розробки та мають наукові здобутки у галузі історії та археології.

Для безпосереднього керівництва практикою здобувачів вищої освіти випускова кафедра призначає викладача-керівника практики, який до її початку проводить настановчу конференцію. Під час конференції здобувачі освіти знайомляться з Положенням про проведення практики здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради [25], програмою проходження практики, її термінами, звітною документацією та вимогами до її ведення, науковими доробками та інтересами бази практики. Якщо академічна група налічує більше 15 осіб, то вона поділяється на підгрупи. У кожній підгрупі призначається/обирається староста практики, який/яка відповідає за комунікацію між викладачем-керівником практики та групою.

Не пізніше, ніж за тиждень до початку практики, викладачі-керівники практики розробляють графік відвідування та план проходження практики та доводяться його до відома здобувачів [Додатки А, Б].

До початку практики здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти мають сформулювати орієнтовний напрям своєї наукової роботи (територіальні та хронологічні межі дослідження, історична або археологічна тематика та ін.). Звертаємо увагу здобувачів, що під час проходження практики точне формулювання теми дослідження може змінюватися, однак, це не впливає на види роботи під час практики та звітну документацію.

Здобувачі вищої освіти під час проходження практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від викладача-керівника консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно пройти медогляд;
- своєчасно прибути на базу практики;
- виконувати всі завдання, передбачені програмою практики;
- дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки на базі практики;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- своєчасно здати звітну документацію із практики [25, с. 8–9].

ЗМІСТ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ПРАКТИКИ

Науково-дослідна практика передбачає поєднання теоретичної та практичної діяльності, спрямованої на вирішення професійно орієнтованих завдань. Під час проходження практики здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти ознайомлюються з науково-дослідною діяльністю, вивчають досвід науковців і практиків у галузі історії та археології, удосконалюють методику написання тез, статей, кваліфікаційної роботи, вивчають особливості проведення досліджень із історії та археології.

Відповідно до освітньо-професійної програми та навчального плану здобувачів вищої освіти практика проходить у 2 семестрі та триває 90 годин (3 кредити ECTS).

Здобувачі проходять практику відповідно до затвердженого календарного плану та робочої навчальної програми практики. Більшу частину часу, який відведений на проходження практики, займає самостійна робота здобувача.

Структура практики

Тема	Кількість годин (денна форма)				Кількість година (заочна форма)					
	усього	зокрема			усього	зокрема				
		Л.	П.	С.		С.р.	Л.	П.	С.	С.р.
Тема 1. Актуальність та класифікація наукових досліджень.	15		6		9	15		2		13
Тема 2. Методи наукового дослідження.	15		6		9	15		2		13
Тема 3. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Планування та організація наукових досліджень.	15		6		9	15		2		13
Тема 4. Робота над науковим апаратом наукового твору.	15		6		9	15		2		13
Тема 5. Робота з науковою літературою та історичними джерелами. Бібліографія. Академічна доброчесність під час наукової роботи.	15		6		9	15		2		13
Тема 6. Апробація наукового дослідження	15		6		9	15		2		13
Усього годин	90		36		54	90		12		78

Перевірка та оцінювання знань здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти має кілька видів: поточний контроль (перевірка роботи здобувачів на базі практики та виконаних ними завдань) та підсумковий контроль (залік).

Перелік звітної документації, яку здають практиканти по закінченню терміну практики:

- щоденник;
- список використаної літератури та джерел (складається відповідно до вимог нормативних документів, повинен налічувати не менше 20 статей у періодичних та продовжуваних виданнях та 5 монографій з тематики майбутнього наукового дослідження здобувача. Зверніть увагу, що видання іноземною мовою або іноземних держав мають налічувати не менше чотирьох-п'яти від загальної кількості назв у списку літератури);
- інформаційний лист конференції та проєкт матеріалів для участі (розмістити копію інформаційного листа обраної наукової конференції, для участі в якій готуються матеріали та текст проєкту публікації, який відповідає вимогам, які вказані в інформаційному листі);
- реферат з тематики наукового дослідження (призначений продемонструвати отримані навички самостійної науково-дослідної роботи. Реферат виконується з дотриманням вимог до кваліфікаційної роботи магістра, уміщених у методичних настановах щодо підготовки та оформлення кваліфікаційної роботи магістра [20]. Реферат представляє собою попередній проєкт цієї роботи. Обсяг реферату повинен налічувати не менше 15 сторінок, список літератури та джерел – не менше 10 назв);
- календарний план з написання кваліфікаційної роботи магістра.

Звітну документацію можна заповнюватися від руки або на комп'ютері (у цьому випадку – здобувач ставить особистий підпис на кожній сторінці документів).

Послідовність розміщення матеріалів звітної документації (Додаток В):

- титульна сторінка;
- зміст із зазначенням сторінок;
- індивідуальний календарний графік проходження практики (за основу взяти графік, складений керівником);
- щоденник практики (Додаток Г);
- список літератури та джерел;
- інформаційний лист обраної конференції з історичної тематики;
- проєкт матеріалів для наукової конференції;
- реферат з тематики наукового дослідження;
- календарний план з написання кваліфікаційної роботи (Додаток Е).

Технічні вимоги до підготовки звітної документації в електронному виді: шрифт **Times New Roman** текстового редактора MS Word, кегль **14**, міжрядковий інтервал **1,5**, абзацний відступ **1,25**. Не допускається форматування абзаців за допомогою пробілів та клавіши Tab. Стандартні береги сторінки складають: верхнє та нижнє – 2 см, ліве – 3,5 см, праве – 1,5 см. Таким чином, на сторінці розташовується 29–30 рядків та близько 1800 друкованих знаків з пробілами. У тексті звітної документації можуть використовуватися друковані знаки іншими алфавітами, окрім кириличного та латинського. У такому випадку необхідно простежити, щоб такий текст читався без помилок на різних комп'ютерах та з різними версіями MS Word. Виділення важливої інформації дозволяється курсивом або напівжирним шрифтом. Звітна документація не має містити орфографічних помилок. У разі виявлення помилки після друку дозволяється вносити виправлення за допомогою коригуючої рідини та ручки чорного кольору, але не більше двох помилок на одній сторінці тексту. Нумерація сторінок проставляється арабськими цифрами у правому верхньому куті сторінки без крапки. Титульна сторінка не нумерується.

У разі заповнення звітної документації від руки слід дотримуватися вимог до нумерації та берегів сторінки. Записи необхідно вести чітким розбірливим почерком, якість записів та оформлення звітної документації буде враховано при оцінці роботи здобувача вищої освіти. Уникайте виправлення помилок – допускається не більше двох виправлень на одну сторінку тексту.

Під час проходження практики та підготовки звітної документації варто враховувати принципи академічної доброчесності, яка передбачає сумлінне і вчасне виконання обов'язків здобувача освіти, зокрема дотримання графіків і дедлайнів навчального плану та програми, толерантне й шанобливе ставлення до всіх учасників освітнього процесу. Проявами порушення морально-етичних принципів поведінки учасників освітнього процесу є списування, використання у власній праці чужих матеріалів без посилань, представлення як своїх здобутків матеріалів, узятих з Інтернету або матеріалів інших здобувачів.

Інформаційні матеріали та завдання для самостійної роботи під час проходження науково-дослідної практики

Тема 1. Актуальність та класифікація наукових досліджень

Актуальність та класифікація наукових досліджень

Актуальність теми передбачає розкриття її значимості для сучасного стану історичної науки, соціально-економічного та політичного розвитку світу та України, необхідності дослідження проблеми. Іншими словами, тема магістерського дослідження повинна мати зв'язок із сучасністю – розкрити, яке значення для сьогодення мали події, процеси або персоналії в минулому. Актуальність теми формулюється на основі аналізу історіографічної та джерельної бази дослідження. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, а визначати сутність наукової проблеми (завдання). Для цього достатньо кількох точних, логічно побудованих речень, приблизно на 0,5 сторінки тексту. З розкриття актуальності наукового дослідження починається основний текст роботи.

Класифікація наукових досліджень

У загальному значенні класифікація – це система супідрядних понять у будь-якій області знання і людської діяльності, система, яка використовується як засіб встановлення зв'язків і точного орієнтування у всій багатобарвності сформованих понять і відповідних до них груп (класів об'єктів). Класифікація фіксує (відбиває) закономірні зв'язки між класами об'єктів, визначає їх місце і основні властивості в цілісній системі, служить засобом збереження і пошуку інформації. Мета класифікації наук полягає у розкритті взаємних зв'язків між науками на основі визначених принципів і вираження цих зв'язків у вигляді логічно аргументованого розташування, угруповання сукупності наук у єдину систему знань і графічного зображення структури взаємозв'язків між ними в різній формі, у тому числі й у вигляді схем і таблиць. За характером своєї спрямованості та безпосереднього відношення до суспільної практики, науки розподіляються на фундаментальні та прикладні [14, с. 16–17].

Фундаментальні наукові дослідження – це наукова теоретична та/або експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини. Завданням фундаментальних наук є пізнання законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи і суспільства. Сфера проведення фундаментальних досліджень включає багато галузей наук. До них

належать: велика група фізико-технічних і математичних наук (математика, ядерна фізика, фізика плазми, фізика низьких температур та ін.); хімія і біологія; велика група наук про Землю (геологія, геофізика, фізика атмосфери, води і суші); соціальні науки. Фундаментальні дослідження можуть поділятися на вільні (чисті) і цілеспрямовані. Перші, як правило, мають індивідуальний характер і очолюються визнаним вченим-керівником роботи. Характерною особливістю цих досліджень є те, що вони наперед не визначають певних цілей, але в принципі спрямовані на отримання нових знань і більш глибоке розуміння навколишнього світу. Цілеспрямовані дослідження мають відношення до певного об'єкта і проводяться з метою розширення знань про глибинні процеси і явища, що відбуваються в природі, суспільстві, без урахування можливих галузей їх застосування.

Завдання фундаментальних наук знаходяться на межі між відомим і неочікуваним, у зв'язку з чим ці дослідження відрізняються невизначеністю кінцевої мети. Оскільки дослідник, як правило, весь час стоїть на підступах до невідомого, вибір конкретних шляхів фундаментальних досліджень часто визначається інтуїцією, досвідом і внутрішньою логікою розвитку науки. У свою чергу, фундаментальні науки постійно відкриті для нових ідей і підходів, у них закладена здатність переглянути звичні уявлення про навколишній світ, і, якщо потрібно, відмовитися від них.

Прикладні наукові дослідження – це наукова й науково-технічна діяльність, спрямована на здобуття й використання знань для практичних цілей. Безпосередня мета прикладних наук полягає у застосуванні результатів фундаментальних наук при вирішенні пізнавальних і соціально-практичних проблем. Прикладні науки можуть розвиватися з перевагою як теоретичної, так практичної проблематики. Так, на базі економічної теорії, яка є фундаментальною наукою, розвивається мікро- і макроекономіка, економічний аналіз тощо. Усі ці науки можна віднести до теоретичної прикладної економіки. На стику прикладних наук і виробництва розвивається особлива галузь досліджень – так звані розробки, в процесі яких реалізуються результати практичних прикладних наук у вигляді конкретних технологічних процесів, конструкцій, матеріалів [22, с. 19–20]. На стику прикладних наук і практики виникає спеціальна область дослідження, що має назву практичних розробок, у процесі яких результати прикладних наук реалізуються у вигляді технологічних процесів, конструкцій, промислових матеріалів тощо [14, с. 18].

Загальна класифікація сучасних наук встановлює взаємозв'язок між трьома головними розділами наукового знання: природознавством, суспільними (соціальними) науками і філософією, кожний з яких породжує цілу систему наук. Усі суспільні науки є насамперед історичним, тому що вони відбивають історію

людства. Історію вивчають у двох площинах: у загальному – як історію всього суспільства у всьому різноманітті взаємозв'язків між її сторонами і конкретно – як історію однієї або декількох сторін, виділених із загального взаємозв'язку [14, с. 19].

У першому випадку формуються відповідно історичні науки, що освітлюють історію окремих щаблів розвитку людства (первісний, рабовласницький, феодальний лад та ін.). До історичних наук також належать археологія та етнографія. Взаємозв'язок у межах внутрішньої структури людства, його економічного базису і надбудови (політичної та ідеологічної) знаходить у висвітлення у конкретних групах соціальних наук [14, с. 19]. Саме тому дослідження здобувача може бути з історії України, всесвітньої історії, археології, спеціальних історичних дисциплін, історії науки і техніки, політичної та економічної історії, біографістики та просопографії тощо. Уникайте помилок під час формування напряму дослідження, про які зазначає У. Еко [10, с. 22–34].

Завдання для самостійної роботи з теми

1. Ознайомитися з науковою та навчальною літературою з теми.

2. На сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського знайти 4 автореферати дисертацій з тематики дослідження (<http://surl.li/ilvey>) та 4 статті у продовжуваних/періодичних виданнях (<http://surl.li/eslgg>) з тематики кваліфікаційної роботи та виписати актуальність наукового дослідження. Виписані тексти актуальності наукових досліджень вписати у розділ робочих записів під час практики.

3. Ознайомитися з нормативними документами де визначено перспективні напрями наукових досліджень з історичної тематики. Сформулювати спеціалізацію свого наукового дослідження. Обґрунтувати свій вибір.

4. Написати проєкт актуальності власного наукового дослідження та погодити з науковим керівником магістерської роботи. Звертаємо вашу увагу, що під час написання кваліфікаційної роботи текст актуальності може декілька разів змінюватися.

Тема 2. Методи наукового дослідження

Методами наукового дослідження є способи розв'язання завдань наукового дослідження. Здобувач має познайомитися із загальнонауковими та спеціально-науковими методами дослідження. Загальнонаукові методи дослідження засновані на принципах теорії пізнання (або гносеологія, це розділ філософії, який досліджує процес і принципи пізнання явищ навколишнього світу). До них відносяться:

• **вимірювання** – це метод порівняння будь-якої величини з еталоном, одиницею вимірювання. Число, яке виражає відношення вимірюваної величини до еталона, називається числовим значенням цієї величини. Значення ж величини, яке прийняте за одиницю, називається розміром одиниці. Вимірювання застосовується під час експерименту та спостереження і є об'єктивною кількісною оцінкою явищ, що досліджуються;

• **спостереження** – це метод пізнання, за якого об'єкт вивчають без втручання в нього, лише фіксують, вимірюють, визначають якості об'єкта, характер його зміни. Наприклад, можна проводити спостереження за рухами атомів чи молекул, за політичними чи економічними змінами у суспільстві тощо. Наукові спостереження також проводять для збору фактів, які закріплюють або заперечують ту чи іншу гіпотезу. Повсякденне спостереження обмежене біологічними можливостями органів чуття, але завдяки розвитку техніки, створенню та застосуванню спеціальних інструментів, приладів діапазон чуттєвого сприйняття явищ безмежно розширився. Проте в спостереженні завжди зберігається певна залежність спостерігача від процесу, явища, яке він вивчає. В якості тільки спостерігача дослідник не може змінювати об'єкт, регулювати саме протікання процесу, керувати ним та контролювати його;

• **експеримент** – це найзагальніший емпіричний метод пізнання, який не лише включає вимірювання і спостереження, а й здійснює зміну об'єкта дослідження тощо. Він відрізняється від спостереження активним характером. Експеримент дозволяє, по-перше, ізолювати об'єкт, який досліджується, від впливу несуттєвих для нього явищ, які приховують його власну сутність, тобто вивчати об'єкт в «чистому» вигляді. По-друге, в ході експерименту багаторазово відтворюється перебіг процесу в чітко фіксованих умовах, які постійно є під контролем. По-третє, експеримент дозволяє змінювати сам перебіг процесу, який вивчається, стан об'єкта вивчення аж до перетворення його в інші, донині не відомі об'єкти. Все це зумовлено постановкою проблеми, для розв'язання якої проводиться експеримент. Важливою є проблема впливу процедур, які використовуються в експерименті, спостереженні та вимірюванні, на об'єкт,

який вивчається. В сучасній науці враховується принцип відносності властивостей об'єкта до засобів експерименту, спостереження та вимірювання;

• **аналогія** – це загальнологічний засіб пізнання (умовивід), в якому на основі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їх можливу схожість за іншими ознаками. Той факт, що схожі в одному відношенні предмети схожі також у деяких інших відношеннях, складає основу не тільки аналогії як особливого пізнавального прийому, але і методу моделювання. Аналогія становить основу моделювання. При використанні методів аналогії та моделювання слід мати на увазі й те, що яка б не була знайдена схожість ознак предметів, що розглядаються, висновки за аналогією завжди будуть тільки ймовірними;

• **аналіз** – це метод пізнання, який полягає в розкладанні цілого на частини, протилежним якому є метод синтезу. Аналіз є таким способом дослідження об'єкта, який полягає у виокремленні його частин, властивостей, відношень тощо з метою їх самостійного вивчення. В результаті отримуються часткові, абстрактні, неповні знання, оскільки поза увагою залишається взаємозв'язок частин. Але без такого розкладання на частини цілісного об'єкта неможливо досягнути його внутрішню організацію;

• **синтез** – це метод пізнання, який полягає у поєднанні частин у ціле, протилежний методу аналізу. Ціле не зводиться до суто механічної суми його частин, оскільки одні й ті самі елементи цілого можуть характеризуватися неоднозначними взаємозв'язками та взаємодіями. Саме на виявлення принципів систематичної єдності окремих сторін та складових частин об'єкта спрямований розумовий синтез як метод пізнання;

• **індукція** – це метод пізнання, в основі якого є рух думки, логічний умовивід від одиничного до загального. Це форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне;

• **дедукція** – це метод пізнання, в основі якого є рух думки від загального до одиничного. Форма умовиводу, за якою на основі загального правила логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне положення;

• **абстрагування** – це один зі способів пізнання та теоретичного подання реальності в знанні, який полягає у виділенні й розгляді деяких (а можливо, і однієї) особливостей і прикмет предмета, з тим щоб не зупинятися на другорядному, а зосередитися на найважливішому, з огляду на поставлене пізнавальне завдання. В широкому розумінні абстрагування є мисленнєве відволікання від одиничного, випадкового, несуттєвого і виділення загального, необхідного, суттєвого, з тим щоб спростити шлях до науково об'єктивного знання. Результатами абстрагування є утворення абстрактних понять, категорій,

які теоретично представляють лише одну з важливих сторін чи прикмет об'єкта пізнання. На основі понять-абстракцій, за допомогою системи зв'язків між ними конструюються теоретичні об'єкти, які призначені для опису і пояснення явищ і предметів. Результатом абстрагування є створення абстрактного об'єкта, який хоча і має аналог у реальності, але у порівнянні з ним є дуже спрощеним. Такий результат має назву абстракції. Саме у потрібний спосіб у науці утворюються такі абстракції, як точка, пряма, множина тощо;

• **гіпотетико-дедуктивний метод** – це метод теоретичного дослідження, який полягає у висуванні гіпотез про причини досліджуваних явищ і виведенні висновків з цих гіпотез шляхом дедукції. Він передбачає створення системи пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти. Якщо одержані наслідки відповідають усім фактам, наведеним у гіпотезі, то ця гіпотеза визнається достовірним знанням. Гіпотетико-дедуктивний метод є важливою складовою методології науки. Він дає змогу перевірити будь-яку гіпотезу в складі гіпотетико-дедуктивної теорії. Слід пам'ятати, що цей метод не застосовується у відриві від інших методів наукового пізнання;

• **діалектичний метод** – сформувався тоді, коли з'явилася чітка пізнавальна потреба розкрити сутність світу з погляду процесів розвитку, властивого йому загального взаємозв'язку, якісних перетворень. Цей метод орієнтував на розгляд усього існуючого як такого, що виникає, проходить у своєму розвитку певні стадії і зникає, перетворюючись на щось нове, а також на пізнання всіх явищ як взаємодії протилежностей. Діалектичний метод дозволяє розглянути будь-яке явище у процесі зміни, розвитку, в основі якого лежить єдність і боротьба протилежностей. Діалектичний метод дає спосіб розв'язання таких проблем: визначення протилежностей; їх аналіз і синтез у деяке ціле; розкриття механізмів руху і розвитку [31, с. 399–406];

• **системний аналіз** – це вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування. Цей метод широко застосовується у наукових дослідженнях при комплексному вивченні діяльності виробничих об'єднань і галузі в цілому, визначенні пропорцій розвитку галузей економіки тощо [3, с. 62];

• **порівняння** – це пізнавальна операція, що лежить в основі умовиводів щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного й того ж об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні й кількісні характеристики предметів. Найпростішим і важливим типом відносин, що виявляються у ході порівняння, є відносини тотожності й відмінності. При цьому порівняння має смисл лише у сукупності «однорідних» предметів, що

утворюють клас. Воно є основою логічного прийому аналогії і є вихідним пунктом порівняльно-історичного методу [22, с. 28–29];

•**узагальнення** – це процес становлення загальних властивостей і ознак предметів. Воно тісно пов'язане з абстрагуванням. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального та одиничного. Загальне є філософською категорією, що відображає схожі, повторювані риси та ознаки, які належать кільком одиничним явищам чи всім предметам даного класу, а одиничне – виражає специфіку, своєрідність саме даного явища (чи групи явищ однакової якості), його відмінність від інших. Узагальнення не може бути нескінченним. Його межею є філософські категорії, які не мають родового поняття і тому узагальнювати їх не можна [22, с. 32].

Спеціально-наукові методи (власне методи історичного пізнання) є загальними, належать історичній науці у цілому й застосовуються в усіх галузях історичних досліджень [16, с. 79]. До методів належать:

•**історико-порівняльний метод (історико-компаративні студії)** – базується на виявленні спільного та відмінного у явищах, процесах, які знаходяться у різних просторово-часових координатах, що дуже важливо для встановлення певних тенденцій розвитку. Історико-порівняльний метод допомагає розкрити сутність історичного процесу, його закономірності та особливості, виявити паралелі, тобто спільні, схожі та особливі, відмінні риси, ознаки, рівні розвитку об'єкта, який вивчається, роздивитися зміни, які відбулися (цей метод заснований на синтетичному порівнянні схожих за якимось критерієм явищ, що дозволяє виявити нові, до сьогодні невідомі історичні індивідуальності або наповнити абстрактні поняття конкретним історичним змістом [28, с. 188–189]. Особливу ефективність компаративістські студії мають у дослідженнях, заснованих на кількісних показниках. Тобто, господарська історія; соціально-політична історія (революційні рухи, соціальні вибухи, типологія імперій тощо); історія суспільних формацій (наприклад, феодальної); історія ідей, історична демографія (шлюбний вік, дані народжуваності/смертності) [39, с. 244];

•**ідеографічний (нарративний) метод** – передбачає максимально точний та об'єктивний опис фактів на основі свідчень джерел, а звідси і їх пояснення;

•**хронологічний метод** – зобов'язує історика дотримуватися часової послідовності висвітлення історичного процесу;

•**метод контент-аналізу** – кількісно-якісний метод, запозичений із соціології. Він базується на вивченні змісту абстрактних формалізованих явищ та їх проявів. Його застосування дозволяє здійснити правильний збір інформації з проблеми, дослідити текст джерела на шляху від тексту до створення позатекстової реальності та передбачає строгість і послідовність дослідження. За допомогою цього метода виявляються найрізноманітніші тенденції

(економічні, політичні, соціальні, антропологічні, психологічні, культурні), які дозволяють скласти цілісну картину генези та принципів еволюції феномену, який розглядається;

• **метод дискурс-аналізу** – частина контент-аналізу, його сутність полягає у постановці альтернативних питань до традиційних текстових джерел, які дозволяють виявити не події або ставлення до них авторів, а соціальні відносини, які стоять поза текстом, а також панівний дискурс;

• **метод ретроспекції** – запозичення (перенесення) свідчень джерел більш раннього та більш пізнього часу у порівнянні з джерелами, які вивчаються;

• **історико-типологічний метод** – спрямований на визначення сутності історичних явищ і фактів, виявлення загальних, схожих ознак, тенденцій, закономірностей у тих чи інших явищ (цей метод дозволяє упорядкувати предмети вивчення за кількісно різними типами, класами тощо на основі притаманних їм значимих ознак. Основою цього методу є розуміння взаємозв'язку одиничного, особливого, загального та всеохоплюючого у історичному процесі);

• **історико-генетичний метод** – спрямований на вивчення процесу розвитку, еволюції того чи іншого явища у минулому. Він послідовно розкриває закономірності, якості, функції дійсності, яка вивчається, самого об'єкта дослідження у процесі його історичного розвитку (пізнання йде від одиничного до особливого, потім від загального до всезагального. Використання цього методу в історичних дослідженнях передбачає встановлення породження тих чи інших подій подіями більш ранніми та дозволяє заглибитися у проблеми походження та фази еволюції феномену, який вивчається);

• **історико-системний метод (метод системного аналізу, системний підхід)** – дозволяє досліджувати предмет, явище як єдине ціле, яке складається із взаємопов'язаних елементів, підсистем, компонентів та при цьому отримати цілісно структуровану картину минулого;

• **метод класифікацій** – послідовний розподіл системи з метою систематизації з метою отримання знання про склад її елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

• **метод історичної антропології** – ставить у центр дослідження усі сторони діяльності конкретних людей, суспільне життя;

• **метод термінологічного аналізу** – вивчення історії термінів та предметів, які вони позначають, понять, встановлення взаємозв'язку ту субординації понять;

• **мікроісторичний підхід, мікроісторія** – історія на рівні людини, яка вивчає життєдіяльність низових (опорних) комірок, передбачає зосередження уваги на своєрідності окремих об'єктів та суб'єктів, мікросистем (такий метод не

придатний для досліджень процесів, які повторюються). Зазвичай його визначають як важливий метод історіографічного дослідження, заснованого на збиранні та зосередженому розгляді найдрібніших фактів, або як напрям в історіографії, який віддає перевагу вивченню найдрібніших фактів людської історії в окресленому колі;

- **метод нової локальної історії** – передбачає «спосіб бачити» локальні об'єкти не в традиційних межах, а спостерігати зв'язки «поперек» адміністративних, політичних, культурних кордонів;

- **просопографічний аналіз** – передбачає розгляд історичних осіб не як окремих персонажів, а як членів певного колективу (за допомогою цього методу можна досліджувати, наприклад, великі родини, їхні економічні і кланові зв'язки, вплив на стан справ у тому чи іншому регіоні);

- **історико-біографічний метод (кейс-аналіз)** – дозволяє заглибитися в історію життя та діяльності персоналій та через призму біографії побачити соціальну дійсність, де життя індивіда переплітається з середовищем;

- **морфологічний метод** – метод опису зовнішнього вигляду речей та явищ;

- **історико-картографічний метод** – продуктивний під час аналізу геополітичних, гео економічних та геостратегічних факторів [28, с. 187–191];

Верхній щабель методології історичної науки становлять принципи:

- **принцип історизму** – дозволяє розглядати явище, яке досліджується у контексті конкретного історичного часу та оточення, з урахуванням об'єкта дослідження та пов'язаних з ним явищ;

- **принцип усебічності** – вимагає виявлення усіх передумов та факторів виникнення та розвитку історичного явища, яке передбачає аналіз об'єкта дослідження у контексті його внутрішніх та зовнішніх зв'язків [28, с. 188–189];

- **принцип об'єктивізму** – кожний науковець має прагнути до неупередженого висвітлення фактів дійсності. Історик повинен бути вільним або принаймні прагнути бути вільним від ідеологічного диктату, цензури, зашореності та політичних уподобань.

Завдання для самостійної роботи з теми

1. Ознайомитися з загальною характеристикою методів наукового дослідження. Зробити конспект.

2. Ознайомитися не менше ніж з 4 виданнями з тематики наукового дослідження та виписати використані авторами методи наукового дослідження. Виписані методики наукового дослідження розмітити в розділі робочих записів під час практики.

3. Під час консультації з науковим керівником магістерської роботи визначити можливі методи наукового дослідження, які планується

використовувати під час власного наукового дослідження. Зверніть увагу, що під час роботи над науковим дослідженням науковий інструментарій може змінюватися та модифікуватися. Перерахувати методи у розділі робочих записів під час практики.

Тема 3. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Планування та організація наукових досліджень

Інформаційне забезпечення наукових досліджень

Наукове дослідження передбачає ознайомлення з джерелами інформації, тому дослідник має мати повне уявлення про систему інформаційного забезпечення дослідницької роботи в цілому та коло джерел, які розкривають тему власного дослідження зокрема. Значне місце займає інформація, яка міститься в опублікованих і неопублікованих документах. Документ – це передбачений законом матеріальний об'єкт з певною інформацією, який закріплений відповідним способом для її передачі в часі і просторі.

Види документів встановлені державними стандартами:

1. Монографія – це наукове або науково-популярне книжкове видання, яке містить повне і всебічне дослідження однієї проблеми або теми і належить одному або декільком авторам.

2. Автореферат дисертації – це наукове видання у вигляді брошури, яка містить складений автором реферат проведеного ним дослідження, що подається на здобуття вченого ступеня.

3. Препринт – це наукове видання, що містить матеріали попереднього характеру, опубліковані до виходу у світ офіційного видання.

4. Депонований рукопис – вид неопублікованого документа, що є цікавим лише для вузького кола спеціалістів, публікація якого в традиційних виданнях є недоцільною.

5. Тези доповідей конференції (симпозіуму) – це науковий неперіодичний збірник, що містить опубліковані до початку конференції матеріали попереднього характеру (реферати доповідей і повідомлень).

6. Матеріали конференції (симпозіуму) – науковий неперіодичний збірник, що містить результати конференції (доповіді, рекомендації, рішення).

7. Збірник наукових праць – збірник, який містить статті і дослідницькі матеріали наукових установ, навчальних закладів та організацій.

8. Науковий журнал – періодичний журнал, що містить статті і матеріали теоретичного та прикладного характеру, призначені для наукових працівників.

9. Енциклопедія – довідкове видання, яке вміщує в узагальненому вигляді основні відомості з однієї або всіх галузей знань і практичної діяльності, що розміщені в алфавітному або систематизованому порядку.

10. Реферативний журнал – це періодичне видання у вигляді збірника, що містить реферативну інформацію про науково-технічні досягнення та розробки в певній галузі знань [37, с. 5–6].

Як зазначається у науковій літературі [4, с. 73], документи, що є джерелами інформації у науковому дослідженні, поділяються на первинні і вторинні. Первинні чи фактографічні містять безпосередньо результати наукової, виробничої, творчої діяльності, відображають факти, що їх отримано в процесі проведених досліджень. Первинні документи створюють автори – науковці, письменники, журналісти, педагоги, композитори, художники і т. д. Результати своєї діяльності вони представляють у формі монографій, статей, підручників, літературних, музичних та інших творів [4, с. 73].

Первинні документи безпосередньо відбивають факти, події, явища реальної дійсності або думки автора і не призначені для інформування про наявність інших документів. У первинних документах розкриваються безпосередні результати наукових досліджень і розробок, нові наукові відомості, або нове осмислення відомих ідей і фактів. Більшість документів, що функціонують у суспільстві – первинні. Поряд з ними існують бібліографічні, реферативні, оглядово-аналітичні документи, які називають вторинними або – інформаційними. Вторинний документ – це результат аналітикосинтетичної та логічної обробки одного чи кількох первинних документів з метою пристосування інформації до інформаційних потреб споживача. Вторинні (інформаційні) документи містять систематизовані відомості про первинні документи (опубліковані чи неопубліковані) або результат аналізу і синтезу даних, що містяться у першоджерелах. У вторинних документах інформацію, що мала місце в одному чи кількох первинних документах, подають скорочено у відомостях про них. Підготовка вторинних документів – сфера професійної діяльності інформаційних посередників: бібліографів, каталогізаторів, референтів, аналітиків та інших спеціалістів інформаційної галузі. Вторинні документи призначені для інформування про інші документи, чим значно полегшують дослідникам орієнтування у складі певного фонду чи у змісті тієї інформації, що міститься в його виданнях. Завдяки цьому у дослідника може відпасти потреба у зверненні до деяких первинних документів, що дозволить значно зекономити час. Первинні документи часто називають вихідними тому, що вони служать для створення документа похідного, тобто вторинного. Носіями первинної інформації є книги (підручники, посібники, монографії), періодичні друковані видання (журнали, наукові збірки, бюлетені), оптичні компакт-диски

(CD-ROM), а також неопубліковані матеріали: депоновані рукописи, дисертації, наукові звіти, матеріали нарад, доповіді з різних напрямів наукових досліджень та ін. [4, 73–75].

Під час написання наукової роботи здобувач має користуватися первинними та вторинними документами. Він має підібрати усі можливі та доступні йому джерела інформації тематики наукового дослідження. Звертаємо увагу на те, що такі джерела мають бути авторитетними, тобто повинні бути зазначені автори, редактори, редакційна колегія або установа яка несе відповідальність за видання, серійні та міжнародні реєстраційні номери (ISBN, ISSN). Здобувач має розподілити інформаційні джерела за ступенем інформативності та глибини розкриття теми вашого дослідження. Пропонуємо розташовувати їх у порядку спадання (під час роботи обов'язково консультуйтеся з науковим керівником!):

- дисертації, монографії;
- статті у періодичних та продовжуваних виданнях установ та організацій; тематичні збірники статей та досліджень;
- звіти з археологічних досліджень, статистичні звіти, звіти з наукової роботи, збірники (бюлетені, покажчики, списки) економічної, політологічної та іншої інформації; аналітичні записки; авторські свідоцтва, патенти, креслення, технічні довідники;
- хрестоматії та збірники праць різних авторів;
- енциклопедії, довідники словники – використовуються для пояснення термінології; значення мають фундаментальні енциклопедичні словники;
- статті у газетах, журналах, науково-популярних виданнях – використовувати радимо тільки у разі крайньої потреби, адже вони є вторинними до публікацій результатів наукових досліджень.

Не рекомендується використовувати як джерело інформації під час наукової роботи навчальні посібники та підручники.

Джерела інформації мають своє місце зберігання – бібліотека, архів, електронний репозиторій, сайти видань. Інформація про місце знаходження джерел інформації міститься у наукометричних базах даних. Методика роботи з такими базами міститься у спеціальному виданні [20, с. 33–39]. Якщо виникає потреба залучення неопублікованих джерел інформації (справи, які зберігаються в архівах, звіти з обмеженим доступом, паперові копії видань, які не були оцифровані тощо), необхідно отримати доступ до установ-зберігачів. У такому випадку за допомогою наукового керівника та завідувача кафедри складається запит до установи на спеціальному бланку Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» за підписом ректора (першого проректора, проректора з наукової роботи). Здобувач має точно та у повному обсязі

аргументувати необхідність роботи у такій установі, скласти приблизний план роботи та перелік документів. Звертаємо увагу, що під час пандемії та воєнного часу окремі установи можуть не приймати відвідувачів та не обробляти запити. Під час вибору та затвердження теми здобувач має враховувати доступність для нього джерел інформації, у тому числі й іноземною мовою та/або видані за кордоном [20, с. 34–36].

Планування та організація наукових досліджень

Виконання будь-якої діяльності, зокрема й наукової, можливе за умов дієздатності і працездатності її суб'єкта. Дієздатність – це загальна здатність суб'єкта здійснювати цілеспрямовану діяльність, розуміти значення своїх дій, керувати ними та вдосконалювати діяльність, досягати поставленої мети, якщо вона непрацездатна.

У процесі наукової діяльності суб'єкт виконує конкретні дії в заданих умовах, відчуває розумові й нервові навантаження протягом певного часу, тому його працездатність стає стрижневою, визначальною характеристикою. Працездатність є однією з основних соціально-біологічних властивостей людини, що відображає її можливість виконувати конкретну роботу впродовж заданого часу з необхідною ефективністю та якістю. Працездатність людини не є стабільною характеристикою, а змінюється в процесі діяльності. Її зміни зумовлені оперативною динамікою низки професійних і функціональних показників протягом робочої зміни, вахти, чергування. Працездатність протягом доби не є однаковою.

На добовій кривій працездатності розрізняють три інтервали, що відображають коливання працездатності. З 6 до 15 години – перший інтервал, під час якого працездатність постійно підвищується. Вона досягає свого максимуму о 10–12 годині, а потім поступово починає знижуватися. У другому інтервалі (з 15 до 22 години) вона знову підвищується, досягаючи максимуму приблизно до 18 години, потім починає зменшуватися до 22 години. Третій інтервал (з 22 до 6 години) характеризується тим, що починаючи з 22 години працездатність суттєво знижується і досягає мінімуму близько третьої години ночі, потім починає зростати, залишаючись при цьому нижче номінального рівня. У другій половині дня стадії мають свої особливості. Стадія випрацьовування за тривалістю коротша, а рівень стадії стійкої працездатності нижче; стадія наростання починається раніше і рівень працездатності знижується більш інтенсивно. У деяких випадках в кінці робочого дня буває не зниження, а зростання працездатності.

Працездатність не залишається постійною окремо за днями тижня. Так, випрацьовування припадає на понеділок, висока працездатність – на

вівторок і середу, а наростаюча втома – на четвер і п'ятницю. Є дані, які вказують на нерівномірність розподілу працездатності і протягом року. Найвищими є значення працездатності взимку, найнижчі припадають на літню пору року [5, с. 172–174].

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомитися з літературою з теми;
2. Ознайомитися з електронними ресурсами бібліотек, де розміщені матеріали з тематики дослідження: література та історичні джерела, археологічні матеріали та матеріали зі спеціальних історичних дисциплін тощо;
3. Скласти список посилань (не менше 10) на електронні бібліотеки, де зберігаються джерела інформації з вашої теми дослідження (Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, електронні репозитарії, бібліотека «Діаспоріана», сайти періодичних та продовжуваних видань, наукометричні бази даних Scopus, Web of Science, Google Scholar тощо). Список посилань вписати в розділ робочих записів під час практики;
4. Ознайомитися з графіками роботи наукових установ, організацій, календарними та тематичними планами виконання наукових досліджень. Розробити проєкт графіка роботи над власним дослідженням;
5. Розробити власний графік роботи над дослідженням протягом робочого дня. Графік розмістити у розділі робочих записів під час практики.

Тема 4. Науковий апарат твору

Науковий апарат дослідження – це основні положення, які визначають логіку, умови підготовки та проведення дослідження. Науковий апарат включає актуальність, тему, об'єкт, предмет, мету, завдання, методологію, географічні та хронологічні межі дослідження, наукову новизну та практичне значення дослідження. У кваліфікаційній роботі науковий апарат твору зазначається у вступі. Писати роботу рекомендується саме зі вступу, інакше завдання та основні результати дослідження можуть бути не узгоджені. Вступ під час написання роботи може кілька разів змінювати та редагуватися, але він передусім іншим розділам та підрозділам роботи.

Вибір теми роботи. Кожний здобувач за допомогою наукового керівника формулює тему та подає обґрунтування доцільності її виконання. Вона має найбільш точно відповідати науковим інтересам здобувача, під час виконання такої теми він може продемонструвати найвищий рівень ініціативи й творчих

здібностей. Тема має викликати особливий інтерес здобувача, адже робота над нецікавою темою перетворюється на примусову працю з нульовою користю. Тема має бути вузькою, що потребуватиме відносно невеликого обсягу для її розкриття. Формулювання теми повинно бути чітким, конкретним і складатися, як правило не більше ніж з 5–8 слів. Уникайте громіздких синтаксичних конституцій, збігу іменників, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів. Уникайте вживання таких конструкцій – «Щодо питання...», «До питання...», «Деякі проблеми...», «Аналіз і дослідження нових методів (нових проблем, нових шляхів, нових питань тощо)», «Дослідження проблеми...». Такі назви не відображають сутність наукового пошуку, а вказують переважно на методику дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – це стратегія в одержанні нових знань, передбачення кінцевих результатів кваліфікаційної роботи. Мета розкриває те, чого автор прагне досягти при проведенні досліджень. Під час формулювання мети використовують слова «виявити», «встановити», «обґрунтувати», «розробити», «перевірити», «визначити» тощо. Мета має вказувати на об'єкт і предмет дослідження. Завдання дослідження співвідносяться з підрозділами плану роботи. Під час визначення завдань використовують слова «показати», «проаналізувати», «розкрити», «висвітлити» тощо. Слід звернути увагу, що кожне з вказаних слів можна використати при формулюванні тільки одного завдання.

Об'єкт дослідження. Об'єктом виступає частина реальної дійсності, яку досліджує автор роботи, тобто це процес або явища, які породжують проблемну ситуацію. Предметом дослідження виступає частина об'єкта, яка безпосередньо досліджується з певною метою. Предмет міститься у межах об'єкта, тобто об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як загальне та часткове.

Хронологічні межі визначаються як нижня та верхня. Як межі дослідження можуть зазначатися тисячоліття, століття, роки та конкретні дати із обов'язковим обґрунтуванням вибору саме цього періоду. Хронологічні межі включають нижню та верхню межу дослідження, виходити за них не рекомендується [20, с. 13–14]. Для кваліфікаційної роботи хронологічні межі (хронологічний період) не може бути занадто великим, адже у такому випадку ви не зможете у повністю розкрити тему, враховуючи обмежений обсяг роботи.

Територіальні межі. Вказується територія, з історії якої проводиться дослідження в зазначений часовий проміжок. Територіальні межі роботи мають бути досить вузькими для того, щоби в рамках обмеженого обсягу кваліфікаційної роботи можна було б їх розкрити якомога якісніше.

Новизна кваліфікаційної роботи. Коротко визначається, який внесок здобувач зробив у розвиток історичної науки. Звертаємо увагу, що на відміну від

курсвої роботи, яка має переважно навчальний характер, головне завдання кваліфікаційної роботи показати вже сформовані компетенції. Тому елемент новизни присутній обов'язково. Новизна визначається словами «вперше», «отримало подальший розвиток», «систематизовано», «узагальнено» тощо. У кваліфікаційній роботі магістра новизною може вступати вивчення малодослідженого або недослідженого історичного факту або явища, новий погляд або нова інтерпретація історичного факту/явища, введення до наукового обігу нових джерел тощо. Новизна кваліфікаційної роботи не може бути тотожною актуальності та не має мати вигляд анотації роботи.

Методи наукового дослідження. Методами наукового дослідження є способи розв'язання завдань роботи. У кваліфікаційній роботі перераховуються використані методи дослідження. Спочатку зазначаються загальнонаукові методи, а потім – спеціально-наукові (методи історичного пізнання) [20, с. 14]. У цьому підпункті вказуються тільки використані методи дослідження та матеріал, який був досліджений за їх допомогою. Пункт про методологію є одним з найбільш складних для здобувачів, тому обов'язково отримайте консультацію наукового керівника.

Практичне значення роботи – зазначається можливість використання отриманих результатів. Наприклад: використання отриманих результатів у подальшій науковій роботі під час підготовки наукових праць з теми; під час підготовки лекційного курсу для освітніх компонентів (обов'язкових або за вибором); формування музейних експозицій, зводів пам'яток; підготовці екскурсій тощо. Зверніть увагу, що якісне наукове дослідження, яке лежить в основі кваліфікаційної роботи магістра, може отримати продовження під час написання дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Апробація результатів роботи – вказуються конференції, симпозіуми, семінари, відкриті лекції тощо, в яких були опубліковані отримані результати. Власні публікації автора вносяться до списку використаної літератури та джерел, у тексті на ці публікації робляться посилання [20, с. 22].

Завдання для самостійної роботи з теми

1. Знайти у відкритих джерелах або у бібліотеці 3 дисертації (автореферати) дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, доктора філософії, доктора наук та 5 магістерських робіт з вашої (або наближеної до вашої) тематики та виписати науковий апарат твору. Результати запишіть у щоденник, у розділ робочих записів під час практики;

2. Скласти проєкт власного наукового апарату з врахуванням актуальності, яку готували раніше. Результати запишіть у щоденник, у розділ робочих записів під час практики.

Тема 5. Робота з науковою літературою та історичними джерелами. Бібліографія. Академічна доброчесність під час наукової роботи

Робота з науковою літературою та історичними джерелами. Бібліографія

Написання наукової роботи передбачає ознайомлення з усією доступною літературою та джерелами з теми дослідження. Основний масив літератури складають книги, статті у періодичних/подовжуваних виданнях та матеріали конференцій. Під час вибору теми дослідження зверніть увагу на доступність літератури. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації та розробки власної концепції. Працюючи над чужими текстами, слід записувати власні думки, ідеї, що виникли під час знайомства з працями вітчизняних і зарубіжних авторів [22, с. 210]. Під час вивчення літератури з обраної теми використовується не вся інформація, що в ній міститься, а лише та, що має безпосереднє відношення до теми. Отже, критерієм оцінки прочитаного є можливість його використання в роботі. Методика читання наукової літератури суттєво відрізняється від читання художньої літератури. Розрізняють два види читання: «швидке» й «повільне». Перше дає змогу досліднику відповісти на запитання, чи варто дану книгу або статтю уважно читати, друге – передбачає поглиблене вивчення джерел – від простого матеріалу до складного, від книг до статей, від вітчизняних джерел до зарубіжних. Кожну статтю чи монографію слід читати з олівцем у руці, робити нотатки. Якщо є власний примірник або ксерокопії журналу, книги, статті, то можна робити позначки на полях. Це суттєво полегшить подальший аналіз літератури.

Загально визнаним є поетапне вивчення наукових публікацій:

- загальне знайомство з працями в цілому за їхнім змістом (переліком розділів і підрозділів);
- побіжний перегляд усього змісту;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання певної частини твору;
- виписування тієї частини матеріалу, що викликала інтерес;
- критична оцінка записаного, його редагування і «чистовий» запис як фрагмент тексту майбутньої роботи.

Існує ще один спосіб вивчення. Сторінку зошита ділять навпіл вертикальною рисою. З лівого боку роблять виписки з прочитаного, а з правого – власні зауваження, підкреслюючи слова чи речення, що мають особливо важливе значення. Слід зазначати не лише бібліографічний опис джерел, але й шифри предметних рубрик, які відповідають певним розділам і підрозділам дисертації [22, с. 210].

Читання тексту літератури та джерел супроводжується конспектуванням. Роблячи виписки будьте особливо уважні, ці слова та речення стануть у подальшому цитатами у кваліфікаційній роботі. Переписувати потрібно дослівно. Вести конспект у зошиті чи в електронному вигляді – вибір за вами. Під час роботи з текстом можна ставити спеціальні позначки (якщо це можливо), які дозволять потім швидко орієнтуватися у тексті [20, с. 38–39]. Дослідження супроводжується обов'язковим цитуванням робіт ваших попередників з обов'язковим дотриманням правил цитування та принципів академічної доброчесності [20, с. 39]. Докладно способи цитування визначено у статті І. Кудінова [18]. Зверніть увагу, що всі етапи роботи з пошуку та опрацювання літератури і джерел супроводжуються обов'язковими консультаціями з науковим керівником!

Під час читання наукової публікації допомагає розумінню матеріалу анотація. Анотація розміщується на звороті титульного аркуша книги або перед текстом наукової статті. Виписані або складені власноруч анотації можуть стати основою вашого особистого архіву дослідника. Окрім анотацій, до архіву можуть входити виписки, картки з бібліографічні картки, фото- та ксерокопії видань, витяги з архівних джерел, статті, книги, презентації тощо. У електронному вигляді краще зберігати все в окремих папках, для цього розробіть власну систему класифікації матеріалів.

Обов'язковим елементом наукової роботи є правильно складений список використаної літератури та джерел. Він виконує кілька функцій: демонструє ступінь та глибину опрацювання дослідником теми, зокрема, чи знайомий він з новітньою літературою; чи застосовує адекватні методи та може співставити отримані дані з аналогами; а також засвідчує пріоритет; запобігає плагіату [30, с. 101]; орієнтує читача, який зацікавився темою, ближче ознайомитися з доробком ваших попередників. Список укладається з дотриманням вимог Державного стандарту ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення і правила складання» [9]. У кваліфікаційній роботі використовується позатекстовий список.

Список у кваліфікаційній роботі магістра має складатися не менше ніж з 80 використаних назв. Список складається в **алфавітному порядку** за першими літерами прізвища автора або першого слова назви в інших випадках. Спочатку розміщуються джерела інформації від А до Я з кириличною графікою, потім джерелами від А до Z з латинською графікою. Якщо назва джерела інформації починається з цифри, то воно розміщується за першою буквою назви цифри. Наприклад, 6325325.com буде поміщено на букву «Ш» – шість. Джерела інформації, які використовують інші алфавіти, окрім кириличного та латинського подаються відповідно до їх алфавіту у кінці списку використаної

літератури та джерел. Нумерація списку наскрізна. Доречно використовувати автоматичний список за допомогою інструментів MS Word. Список оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення і правила складання». За потреби дозволяється групувати назви джерел інформації відповідно до їх змістовного наповнення, походження, призначення тощо. У такому разі заголовок групи вказується по центру напівжирним шрифтом, але наскрізна нумерація зберігається [20, с. 24].

Значну допомогу у складанні списків надають бібліографи бібліотек, до яких слід звертатися під час пошуку інформації. Під час роботи з електронним або паперовим картковим каталогом, інституційним репозиторієм або електронним архівом установ і організацій рекомендуємо зберігати уже готові описи літератури. Бібліографічні відомості також можуть міститися у бібліографічних покажчиках, рекомендаційних та тематичних списках літератури, статтях, монографіях, дисертаціях та авторефератах дисертацій, матеріалах конференцій тощо. Методичні матеріали на допомогу досліднику також знаходяться на сайті бібліотеки Академії (<https://biblhgpa.jimdofree.com/>). Нижче наведені приклади оформлення бібліографічних описів видань для наукової роботи.

Книга

Один автор

1. Борисова О. В. Соціальна антропологія : підруч. для закладів вищої освіти / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. 2-е вид., випр. і допов. Київ : Кондор, 2021. 416 с.
2. Лок Дж. Два трактати про правління / переклав з англ. Павло Содомора. Київ : Наш формат, 2020. 312 с.
3. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі. Вінниця : Нова кн., 2008. 368 с.
4. Мендус С. Політика і мораль. Київ : Темпора, 2010. 160 с.
5. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / із рос. Переклала Елеонора Соловей. Київ : Наш формат, 2017. 456 с.
6. Шандра І. О. Представницькі організації буржуазії українських губерній (1861–1919 рр.) : монографія / Донецьк. нац. ун-т (м. Вінниця). Харків : Майдан, 2016. 316 с.
7. Олянич В. В. Приватне та кооперативне підприємництво селянських господарств в Україні (1921–1929 рр.): історичний аспект : монографія. Харків, 2012. 302 с.

Два автори

1. Гуржій О., Залеток Н. Парадокси Вінстона Черчилля. Київ : Арій, 2019. 384 с.
2. Борисова О. В., Руднік Д. Г. Історія техніки землеробства (від найдавніших часів до сьогодення) : навч. посіб. для аграр. ЗВО. Херсон : Олді плюс, 2021. 308 с.
3. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2019. 560 с.
4. Пономарьова Г. Ф., Репко І. П. Організація контролю за навчальною діяльністю учнів народних шкіл України у другій половині 19-ого століття : монографія / Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2009. 230 с.

Три, чотири і більше авторів

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підруч. для студентів ВНЗ / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради. Харків, 2013. 420 с.
2. Козирева О. В., Васильєв С. В., Коляда Т. А. Правові засади адміністративної діяльності : навч. посіб. / Нац. фармацевт. ун-т. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 187 с.

Видання за редакцією, укладачі, упорядники тощо

1. Види неперіодичних навчальних і виробничо-практичних видань / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків, 2017. 138 с.
2. Історична географія : курс лекцій / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; уклад.: Г. Ф. Пономарьова , Е. О. Хряпін , В. М. Башлай. Харків, 2018. 187 с.
3. Історія української культури : зб. матеріалів і док. / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. Київ : Вища шк., 2000. 607 с.
4. Політологія : хрестоматія класиків політ. думки / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради ; уклад.: Г. І. Фінін, Д. Г. Руднік. Харків : ФОП Бровін О. В., 2021. 148 с.
5. Спадок Реформації: до 500-річчя 95 тез Мартіна Лютера та пам'яті Ю. О. Голубкіна (1941–2010) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна та ін. ; за ред. С. Б. Сорочана, А. М. Домановського. Харків : Майдан, 2019. 250 с.
6. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 р.) : енциклоп. довід. / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса ; за ред. М. Кармазіної. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. 588 с.

Багатотомні видання

1. Войтович Л. В., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва : у 3 т. Харків : Фоліо, 2017. Т. 1: Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.). 896 с.
2. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2002. Т. 1: Суспільно-політичні твори 1894–1907. 590 с.
3. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2003. Т. 5: Історичні студії та розвідки 1888–1896. 588 с.
4. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Львів : Світ, 2007. Т. 8: Історичні студії та розвідки (1906–1916). 752 с.
5. Історія українського козацтва: нарис : у 2 т. / В. А. Брехуненко, Л. В. Войтович, О. Б. Головка та ін. ; НАН України, Ін-т історії України, НДІ козацтва. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. Т. 1. 835 с.
6. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічних закладах вищої освіти : практ. метод. посіб. : у 3 ч. / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, Л. О. Петриченко та ін. ; Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад. акад.» Харків. обл. ради. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. Ч. 1: Комплексне оцінювання якості освіти у педагогічних закладах вищої освіти. 360 с.

Стаття у періодичному та продовжуваному виданні, складова монографії

Один автор

1. Квітковський В. І. Історія формування уявлень про цивільне будівництво лісостепового варіанту салтово-маяцької культури. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр. Серія: Історія. Філософія. Політологія*. Одеса, 2018. Вип. 15. С. 4–10.
2. Квітковський В. І. Ритуальні комплекси салтово-маяцького селища П'ятницьке-І. *В. К. Міхеєв. Учні та послідовники. До 80-річчя з дня народження* : зб. ст. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, Харків. іст. музей ім. М. Ф. Сумцова. Харків, 2017. С. 52–70.
3. Олянич В. Торгівля цукром на Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX століття. *П'яті Череванівські читання (на пошану проф. А. С. Череваня)* : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 5. С. 19–26.
4. Петриченко Л. О. Формування правової культури студентства у закладах вищої освіти як основа духовної безпеки молоді у сучасному світі. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. 2020. № 90. С. 59–66.
5. Руднік Д. Г. Статус депутата нижньої палати парламенту за німецькими конституціями другої половини XIX – початку XX ст. *Zaporizhzhia Historical Review* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2022. Вип. 58. С. 391–397.

6. Фінін Г. І. Формування соціальної компетентності педагогічних кадрів у сучасному освітньому просторі. *Вісн. Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків, 2021. Т. 4. № 51. С. 34–45.
7. Хряпін Е. Іноземні інвестиції в Україні : організаційні форми та наслідки для розвитку промисловості й міської інфраструктури (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Дриновські збірники / Центр по българистика и балкански изследованија «Марин Дринв», Кирило-Методиевски център на Централна научна библиотека*. Софія ; Харков, 2021. Т. 14. С. 28–37.

Два автори

1. Борисова О. В., Карпіцький М. М. Філософія науки в освітньому просторі аграрних закладів вищої освіти. *Аграрна освіта і наука: соціально-філософське осмислення : монографія / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва ; за заг. ред. О. І. Заздравної*. Харків, 2020. С. 347–259.
2. Олянич Л. В., Олянич В. В. Соціальне походження дитячої безпритульності в Україні у 1920-х роках. *Історія та географія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2020. Вип. 57. С. 31–36.
3. Репко І. П., Красногорська В. В. Імпровізації як компонент фахової підготовки майбутнього вчителя. *Virtus : наук. журн.* 2017. С. 109–114.
4. Хряпін Е. О., Яценко В. В. Формування в історіографії дорадянського періоду концептуальних положень з проблеми іноземних капіталів та зарубіжного підприємства в економічному розвитку України другої половини ХІХ-початку ХХ ст. *Історія та географія : зб. наук. праць / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2014. Вип. 51. С. 168–173.
5. Borysowa O., Rudnik D. Die Entwicklung der Idee „des gerechten Krieges“ in den Werken der mittelalterlichen christlichen Denker. *PNAP: Scientific Journal of Polonia University*. Czestochowa, 2022. Issue 51, Nr. 2. S. 210–219.

Три автори

1. Квітковський В. І., Пашкевич Г. О., Горбаненко С. А. Матеріали з рільництва жителів поселення П'ятницьке-І. *Археологія*. 2011. № 3. С.122–128.
2. Репко І. П., Одарченко В. І., Ільченко О. В. Соціальне самопочуття як складова соціалізації студентської молоді. *Наук. вісн. Мукачів. держ. ун-ту. Сер.: Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 1 (7). С. 148–151.
3. Свистун Г. Е., Квитковский В. И., Юшков Д. Ю. Знаменское городище скифского времени на Харьковщине. *Археологія і давня історія України*. 2016. Вип. 2 (19). С. 253–256.

Чотири автори і більше авторів

1. Сідашова С. О., Стрижак Т. А., Руднік Д. Г., Стрижак А. В. Сіра українська порода великої рогатої худоби – історія становлення (частина 1). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2020. Vol. 2(54). С. 180–192.
2. Матвіїшина Ж. М., Кармазиненко С. П., Квітковський В. І., Задвернюк Г. П. Результати палеопедологічних досліджень ґрунтів і відкладів архелогічної стоянки салтівської культури поблизу с. П'ятницьке Харківської області. *Наук. зап. Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. Географічні науки* : зб. наук. пр. Суми, 2012. С. 236–253.
3. Nevelska-Hordieieva O., Danilyan V., Nesterenko K., Finin H. Sophisms in the History of Legal Argumentation. *Notas históricas y geográficas*. 2021. No. 27. P. 290–314.
4. Prymakova V., Krasnoboka T., Finin H., Dobrovolska V., Udovychenko I. Distance Learning and Globalization Processes in the Postmodern World. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12, Iss. 2. P. 259–273.

Матеріали конференцій, симпозіумів, круглих столів

Один автор

1. Васильєв С. В. Правове регулювання діджиталізації інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р. / Хмельницьк. ун-т управління і права. Хмельницький, 2021. С. 54–57.
2. Руднік Д. Г. Визначення місця боярської садиби у соціально-політичному розвитку Київської Русі періоду XI–XIV ст. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики* : матеріали III Всеукр. наук. конф. (прсвяч. 100-річчю Дніпр. нац. ун-т у імені Олесея Гончара), 25–26 трав. 2018 р. / Ін-т педагогіки НАПН України, Дніпр. нац. ун-т імені Олесея Гончара та ін. Дніпро, 2018. Ч. 1. С. 208–210.
3. Руднік Д. Г. Джерела походження бояр у Південно-Західній Русі IX–XI ст. *Каразінські читання (цісторичні науки)* : тези доп. 73-ї Міжнар. наук. конф., 24 квіт. 2020 р. / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. С. 131–132.
4. Finin H. I. Professional and Pedagogical Activity of Modern Teachers Under the Conditions of Implementation of the Competence Approach. *Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15–16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. Р. 461–462.

Два автори

1. Руднік Д. Г., Хряпін Е. О. Виборче законодавство та обрання депутатів нижньої палати Рейхстагу у другій половині XIX ст. *Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції* : тези доп. та ст. учасників

- Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 берез. 2022 р., м. Вінниця / Вінницьк. кооператив. ін-т, Wyższa szkoła ekonomii, prawa i nauk medycznych im. prof. E. Lipińskiego w Kielcach. Вінниця, 2022. С. 178–179.
2. Квітковський В. І., Фінін Г. І. Релігійно-світоглядний аспект домобудівництва салтівської культури. *Проблеми історії та археології* : тези доп. XII Міжнар. наук. конф., листоп. 2020 р. / Харків. нац. у-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. С. 46–47.
 3. Квітковський В. І., Свистун Г. Є. Кицівський археологічний комплекс на Харківщині. *Українська археологія: здобутки, сучасний стан та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю., 7–8 лют. 2020 р., м. Суми / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Ін-т археології НАН України та ін. Суми, 2020. С. 67–70.
 4. Хряпін Е. О., Рикущ Ю. Г. Аграрна реформа П. А. Столипіна (1906–1911 рр.) в Україні. *Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Луган. нац. аграр. ун-ту, 15-16 листоп. 2021 р. Слов'янськ, 2021. С. 427–428.
 5. Borysowa O., Rudnik D. H. Die Probleme der agrarischen Hochschulausbildung infolge der Pandemie. *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна діяльність* : матеріали II Міжнар. наук. конф., 26–27 черв. 2020 р. / Близькосхід. техн. ун-т, Венеціанськ. Ун-т Ка-Фоскарі, Дніпр. нац. ун-т імені Олеся Гончара та ін. Дніпро, 2020. S. 313–314.

Три, чотири і більше авторів

1. Васильєв С. В., Фінін Г. І., Хряпін Е. О. Особливості викладання правових освітніх компонентів у військовій академії США (м. Вест Поїнт). *Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2022 р. / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради та ін. Харків, 2022. С. 51–52.
2. Репко І., Катречко А., Марців І. Використання смартфонів у процесі формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності. *Формування творчої особистості в системі освіти й соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації*: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (22 квітня 2020 р., м. Харків) / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради. Харків, 2020. С. 228–232.
3. Фінін Г. І., Руднік Д. Г., Харченко В. В. Роль філософії в активізації мислення. Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення : *Матеріали Регіон. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 26 трав. 2022 р. / Комун. заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. обл. ради та ін. Харків, 2022. С. 287–289.
4. Олянич В. В., Руднік Д. Г., Хряпін Е. О. Інформаційно-комунікаційні технології в роботі кафедри гуманітарного профілю. *Експертні оцінки*

елементів навчального процесу : програма і матеріали XXIV міжвуз. наук.-практ. конф., 26 листоп. 2022 р. Харків, 2022. С. 64–67.

5. Osova O., Vakaliuk T., Panchenko V., Didkivska S., Kontsedailo V. Formation of Future Foreign Language Teachers' Linguistic and Methodological Competency Using Digital Technologies. *Proceedings of the international conference on new trends in languages, literature and social communications*. 2021. Vol. 557. P. 282–290.

Дисертації та автореферати дисертацій

1. Квітковський В. І. Будівельна справа салтівського лісостепового населення в басейні Сіверського Дінця кінця I тис. н.е. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Ін-т археології НАН України. Київ, 2018. 352 с.
2. Руднік Д. Г. Боярство Південно-Західної Русі : XI–XIV ст. : автореф. дис. ... канд іст. наук : 07.00.01 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2019. 20 с.
3. Свистун Г. Є. Фортифікація салтівських лісостепових городищ : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Ін-т археології НАН України. Київ, 2019. 322 с.
4. Фінін Г. І. Модернізація навчальних і виховних практик військової освіти у добу глобалізації : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. 36 с.
5. Хряпін Е. О. Іноземні капітали і підприємці в соціально-економічному розвитку Донецько-Криворізького басейну (1861–1914 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 22 с.

Електронні ресурси

1. Стельмах С. П. *Методологія історії, методологія історичної науки* // *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла-Мі / НАН України, Ін-т історії України. 2009. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Metodologiya_istorii (дата звернення: 29.06.2022).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України, із змінами, внес. згідно із Законом № 1965–IX від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 17.06.2022).
3. World War I. URL: <https://www.britannica.com/event/World-War-I> (access date: 29.06.2022).
4. Gesetz, betreffend die Wahlen der Abgeordneten zum Volkshause. 27. März 1849. URL: <http://www.documentarchiv.de/nzjh/1849/reichswahlgesetz1849.html> (Zugansdatum: 29.06.2022).

Академічна доброчесність під час наукової роботи

Запорукою якісного виконання кваліфікаційної роботи, а отже і формування необхідних професійних компетентностей молодого фахівця є дотримання принципів академічної доброчесності. З основними засадами академічної доброчесності ви познайомилися під час вивчення відповідного курсу. Нагадаємо основні вимоги під час проведення науково-пошукової роботи.

1. Не допускається скачування або замовлення вже готових кваліфікаційних робіт у мережі Інтернет. Якість таких робіт є досить сумнівною. Вони можуть не відповідати вимогам, які висуває наша академія та освітнє середовище загалом як до технічного оформлення, так і до фактологічного наповнення тексту. Окрім цього, несамостійне виконання роботи знижує довіру до вашого документа про освіту, а саме до зазначених там компетентностей, які фактично не були сформовані, знижують авторитет академії як наукової і навчальної установи, це також не дає змогу вам стати справжнім професіоналом у своїй галузі. Науковий керівник має право не допустити таку роботу до захисту, адже, як правило, всім викладачам відомі сайти, які поширюють готові роботи, а тому зовсім не важко визначити звідки цю роботу було завантажено.

Готові роботи можуть також містити матеріал, який порушує норми інтелектуальної власності, укладені списки використаної літератури, які не має жодного відношення до тексту. Як правило, у таких роботах текст написано з одного джерела інформації, що підводить нас до другого виду порушення академічної доброчесності.

2. Фальсифікація та фабрикація дослідження та результатів дослідження.

Фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях; фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень. Під час написання кваліфікаційної роботи та вивчення наукової літератури та джерел користуйтеся тільки авторитетними джерелами інформації та вказуйте тільки ті з них, з якими ви реально працювали та мали до них фактичний доступ. У іншому випадку ми можемо говорити про фабрикацію результатів дослідження, адже авторам робіт можуть приписуватися думки, яких вони не висловлювали. Випадки фальсифікації можуть бути пов'язаними з внесенням недостовірної інформації до історичних джерел, упереджене їх трактування, навмисне приховування або невикористання джерел та літератури, які можуть «зруйнувати» усталену історичну картину того чи іншого явища, факту чи періоду. Міністерство освіти і науки України у своєму листі доповнює та коментує випадки фальсифікації та фабрикації. Фабрикація – «вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях»:

А. Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що в цих роботах нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися.

Б. Університет штату Пенсильванія розглядає фабрикацію як «побудову та/або додавання даних, спостережень чи характеристик, які ніколи не отримували при збиранні даних або при виконанні експериментів». Офіс доброчесності досліджень Департаменту охорони здоров'я і соціального забезпечення США називає фабрикацією «штучне створення наборів даних чи результатів та їх публікацію чи надання інформації про них, як про результати справжніх досліджень». Видавництво «Шпрингер» визначає фабрикацію як «вигадування результатів досліджень».

В. Фабрикація також може стосуватися вигаданих статистичних та інших даних, які нібито взяті з певних джерел інформації у випадках, коли такі джерела не існують або не містять відповідної інформації. У таких випадках варто відрізнити фабрикацію від помилок цитування.

Г. Фабрикацією також є використання вигаданих даних поруч зі справжніми, що іноді використовується у випадках, коли справжніх даних не вистачає для обґрунтування висновків дослідження.

Фальсифікація – «свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень».

А. Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

Б. Університет штату Пенсильванія визначає фальсифікацію як зміну результатів досліджень (даних) або пропуски в них для підтвердження тверджень, гіпотез, інших даних тощо.

Фальсифікація може передбачати викривлення інформації про інструменти дослідження, матеріали чи процеси. Маніпулювання зображеннями чи поданням даних в інший спосіб, що спотворює дані або змушує занадто багато читати між рядками, також може вважатися фальсифікацією.

Офіс доброчесності досліджень Департаменту охорони здоров'я та соціального забезпечення США називає фальсифікацією «маніпулювання матеріалами досліджень, обладнанням чи процесами, а також зміни чи пропуски даних чи результатів таким чином, що дослідження будуть неточно відображені у публікації про них». Видавництво «Шпрингер» визначає фальсифікацію як

«маніпулювання результатами досліджень для створення помилкового уявлення. Воно включає маніпулювання зображеннями, видалення «викидів» чи незручних результатів, зміну, додавання чи пропуск точок даних тощо».

В. Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування:

- виявлених авторами методичних помилок;
- використання застарілого або непридатного для відповідних досліджень обладнання;
- застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення;
- інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність представлених результатів.

Г. Фальсифікацією також є надання неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок. Наголошуємо на неприпустимості їх у кваліфікаційній роботі.

3. Компіляція. Кваліфікаційна робота має містити аналіз та критику наукової літератури та джерел, а не їх анотований опис. Компіляція – своєрідне укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу.

Такі роботи, як правило мають належним чином оформлений список літератури та джерел, але не мають власних оригінальних думок. У компілятивних роботах відсутній аналіз цінності того чи іншого джерела інформації, а список є нагромадженням літератури, яка так чи інакше стосується теми.

4. Плагіат. Плагіат – присвоєння результатів інших науковців без зазначення авторства. Кваліфікаційна робота має бути самостійним дослідженням, усі використані матеріали мають бути відображені, на них мають бути зроблені посилання та належним чином оформлені цитати. Виявлення факту неправомірного запозичення чужих результатів може мати такі наслідки: переписування фрагментів, у яких виявлені запозичення, отримання недопуску до захисту та анулювання роботи, та в результаті виконання нової роботи на нову тематику, відрахування з академії, наслідки юридичного характеру – адміністративна або кримінальна відповідальність. У академії питання академічної доброчесності регулюються відповідними нормативними документами [14; 37].

Таким чином, кваліфікаційна робота є провідним науковим та навчальним компонентом, якісне виконання якого свідчить про формування професіонала-історика, здатного до самостійної роботи та нести відповідальність за свої вчинки і результати своїх наукових та навчальних результатів.

Завдання для самостійної роботи з теми

1. Ознайомитися з нормативними документами та вимогами до складання списків використаної літератури та джерел;
2. Скласти конспект літератури та джерел з тематики наукового дослідження (не менше 4 видань);
3. Ознайомитися з літературою з академічної доброчесності;
4. Ознайомитися з 5–7 публікаціями з тематики вашого дослідження та підготуйте цитування цих публікацій відповідно до прикладів, наведених у статті І. Кудінова (тип цитування оберіть на власний розсуд). Цитати запишіть у щоденник, у розділ робочих записів під час практики;
5. Підготуйте одну анотацію статті у періодичному/продовжуваному виданні та одну анотацію монографічного видання. Анотації запишіть у щоденник, у розділ робочих записів під час практики;
6. За допомогою бібліотечних ресурсів скласти відповідно до вимог стандарту список літератури та джерел, які можуть бути використані під час написання роботи. Список додайте до звіту як окремий документ.

Тема 6. Апробація наукового дослідження

Відповідно до умов Положення про випускню кваліфікаційну роботу здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради [23] кваліфікаційна робота магістра є самостійним дослідженням (розробкою) наукової теми. Вона є видом академічної роботи, що систематизує набуті здобувачем вищої освіти знання та вміння у певній сфері. Кваліфікаційна робота магістра передбачає проведення наукових досліджень (творчих розробок) із проблем певної галузі науки відповідно до спеціальності. Екзаменаційній (атестаційній) комісії обов'язково подаються матеріали, що характеризують наукову (творчу) і практичну цінність виконаної роботи – друковані статті, методичні розробки, творчі роботи тощо. Виконання й захист кваліфікаційної роботи дозволяють визначити рівень теоретичної і практичної підготовки здобувачів вищої освіти, перевірити його здатність бути дипломованим фахівцем із певної освітньої програми [23, с. 4]. У вступі міститься розділ апробації, де зазначається на яких конференціях, семінарах доповідалися результати дослідження [23, с. 9]. На відміну від курсової роботи, призначення якої навчити здобувача самостійній науково-пошуковій роботі, магістерське дослідження передбачає наявність новизни, тобто власного внеску у розвиток знання про минуле людства. Неодмінною

умовою розвитку науки є оприлюднення результатів проведених досліджень, зокрема презентація їх під час виступу на науковій конференції та публікація друкованих матеріалів у відповідному збірнику. Наукова конференція (симпозіум, круглий стіл) також виконує функцію неформального обміну науковою інформацією. Участь у наукових заходах допомагає встановити наукові зв'язки, знайти однодумців, науковців, які займаються наближеною тематикою.

Представлення роботи на конференції передбачає її подальше обговорення, відповіді на питання аудиторії, що допомагає вирішити кілька завдань: розвиток навичок публічного виступу, вміння лаконічно та відповідно до логічних законів представити основні результати роботи, та головне – обговорення сприяє визначенню слабких та сильних сторін дослідження, колеги можуть звернути увагу на недостатнє вивчення певного аспекту проблеми, недоліки методології тощо. Звертаємо вашу увагу на те, що конструктивна критика є запорукою удосконалення будь-якого дослідження і тому ставитися до цього треба з розумінням. Однак, ви є автором вашої роботи і ви не обов'язково маєте погоджуватися з думкою аудиторії, якщо ви маєте аргументовану точку зору.

Регламент роботи наукової конференції, як правило, побудований таким чином:

- пленарне засідання (привітання учасників конференції, визначення основних напрямів роботи та ознайомлення з правилами виголошення виступів) – до 1 год.;

- робота у секціях (секції наукових конференцій утворюються відповідно до тематичних напрямків роботи, наприклад, історія України, всесвітня історія, локальна історія, біографістика, новітні методи історичного дослідження тощо). Виступ на секції до 10 хв., обговорення до 7 хв.;

- заключне пленарне засідання (підбиття підсумків, оголошення переможців з найкращими доповідями (як правило, на студентських конференціях), заключне слово відповідального за проведення конференції) – до 1 год.

Кожний учасник конференції отримує програму, збірник та, як правило, сертифікат учасника із зазначенням терміну проведення, назви та відповідальної установи. Матеріали (тези доповіді) конференції – це опублікована частина вашої роботи. Бібліографічний опис ваших матеріалів включається до загального списку використаної літератури та джерел, а в тексті на них обов'язково робиться посилання. Для кваліфікаційної роботи достатнім вважається одна (дві) публікації у матеріалах конференції.

Запрошення на наукову конференцію мають вигляд спеціально сформованого інформаційного листа. У листі зазначають: статус (наукова, науково-практична, науково-методична тощо) та рівень наукової конференції

(регіональна, всеукраїнська, міжнародна, всеукраїнська з міжнародною участю тощо); оргкомітет, редакційна колегія або перелік установ-учасників та установ-організаторів; вимоги до оформлення тексту; строк подачі матеріалів; умови отримання програми та збірника конференції; порядок проведення (очна, заочна, дистанційна. Ми радимо брати участь саме в очних конференціях. Для того, щоб залучити якомога більше зацікавлених осіб, інформаційні листи та повідомлення про конференцію розміщуються у відкритому доступі: на офіційному сайті закладу вищої освіти або наукової установи; у соціальних мережах та месенджерах; під час міжособистісного спілкування між науковцями; на офіційному сайті Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» щороку публікується Перелік проведення конференцій з проблем вищої освіти і науки в системі Міністерства освіти і науки (<https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/naukovi-zahodi-dlya-vnz/>) тощо.

Здобувач має заздалегідь підготуватися до участі у конференції. Конференція – це спосіб представлення **результатів**, тому у вас до часу підготовки матеріалів мають бути напрацювання з тематики дослідження. Як показує практика, публікації у матеріалах конференцій можна поділити на два різновиди: тези доповіді (не більше 2 с.) та матеріали конференцій (3–5 с.) [Додаток Ж]. На початковому етапі наукових досліджень доречним буде почати з підготовки тез доповіді.

Тези доповіді (гр. thesis – положення, твердження) – це опубліковані до початку конференції матеріали із викладом основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий погляд зору автора і містять матеріали, які раніше не друкувалися. Завдяки влучно складеним тезам автор має можливість створити собі репутацію фахівця, здатного в логічній і переконливій, ясній та доступній для адресата формі висловлювати результати своєї роботи. Тези – це короткий огляд дослідження. Думки повинні бути обґрунтовані. Оприлюднивши результати свого дослідження, своєї діяльності, ви зробите власний матеріал надбанням фахівців, які зможуть використати відповідну інформацію у своїй науковій або практичній діяльності [29, с. 19–20].

Відповідно до вимог інформаційного листа конференції, тези можуть мати або не мати списку використаної літератури та джерел. Якщо обсяг тез складає 2 сторінки, то бібліографія не повинна займати навіть половину сторінки. Слід обмежитися 2–4 найважливішими для вас. У тезах на 2 сторінки бібліографія не має перевищувати 5 пунктів [29, с. 20].

Специфіка змісту. Тези є наочно – логічним об'єднанням наукового матеріалу загальною ідеєю. Ця ідея повинна бути відображена вже в заголовку, призначення якого – зорієнтувати читача на зміст наукового тексту. Нормою

жанру тез є висока насиченість науковим матеріалом. Ця норма реалізується в оптимальному поєднанні складності думки з ясністю і доступністю викладу.

Стиль. Тези мають характер короткої стверджуючої думки або висновку, закономірності виявлених наукових фактів. Тези можуть бути: написані за змістом наукового матеріалу; написані до того, як складена доповідь [29, с. 21].

Типова структура тез. Тези являють собою певну нормативну, змістово-композиційну структуру. При написанні тез типу «Постановка проблеми або завдання» необхідно подати такі блоки інформації: короткий вступ (актуальність теми); мета роботи (поставити проблему або завдання); огляд існуючих поглядів на проблему або опис ситуації в наочній області; деякі власні думки на цю тему; передбачувані дослідження; висновки (яке завдання або проблема ставиться для подальшого вирішення). Типові помилки, що трапляються в тезах здобувачів: невдалі назви, в яких не позначена проблема; заміна тез рефератом; не виправдана гіпертрофія вступу за рахунок скорочення основного тезового викладу; недостатня висвітленість теми тез, що створює враження поверхневості; змістова невідповідність тез, порушення логіки, наприклад, спочатку мова йде про результати дослідження, а в кінці – про його актуальність і мету; неконкретність завершальної тези, відсутність чітких висновків; порушення культури мови тощо [29, с. 21].

Орієнтовна структура тез доповіді: назва (5–7 слів), вступ (1 абзац), об'єкт, предмет та мета дослідження (1 абзац), огляд літератури (1 абзац), виклад основного матеріалу (1–1,25 сторінки), висновки (1 абзац), список використаної літератури та джерел (за потреби).

Почати слід з ознайомлення з опублікованими збірниками тез доповідей, зокрема, виданими в академії. Так можна зрозуміти структуру тез та актуальні напрямки наукових пошуків. Позначити робочу назву тез. Протягом написання назва може змінюватися кілька разів. Опрацювати логічну структуру матеріалів, провести аналіз зібраної інформації. Перевірити правильне розташування елементів. Підготувати викладення основного матеріалу. Перевірити текст на наявність помилок, правильність оформлення, вчитати матеріал кілька разів, обов'язково робіть перерву між перевірками. Текст не можна готувати у дуже стислі терміни та надсилати до оргкомітету в останній день прийому. У такому разі ви можете допустити багато помилок, які можуть бути опубліковані, а це справляє негативне враження про вашу культуру дослідника. Для перевірки текст обов'язково надсилається науковому керівнику та виправляється відповідно до його зауважень та побажань.

Завдання для самостійної роботи з теми

1. Обрати інформаційний лист про проведення конференції з історичної тематики та підготувати проєкт тез доповіді. Обов'язково консультуйтеся з науковим керівником магістерської роботи. Інформаційний лист додайте до звітної документації. У разі публікації тез доповідей додайте копії матеріалів та вихідні дані збірника.
2. За консультацією наукового керівника та, враховуючи результати обговорення під час аудиторної роботи, підготуйте матеріали для участі у конференції. Додайте текст матеріалів до звітної документації.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРАКТИКИ

Після закінчення практики здобувачі вищої освіти звітують про виконання програми практики та складають залік. Отримана оцінка виставляється у відомість загальної успішності та враховується під час нарахування стипендії.

Здобувачу, який не виконав відповідної програми практики з поважних причин, може бути надано право проходження практики повторно, за умов, визначених адміністрацією академії (у вільний від навчання час та в межах графіку освітнього процесу). Здобувач, який повторно отримав негативну оцінку з практики, відраховується з академії.

Оцінювання здобувачів проходить згідно з вимогами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Результати оцінюються за 100-бальною шкалою оцінювання ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за накопичувальною бальною шкалою
A	відмінно	90–100
B	добре	82–89
C		74–81
D	задовільно	64–73
E		60–63
FX	незадовільно	35–59
F		0–34

Критерії оцінювання проходження практики

№ з/п	Звітна документація	min-max	Рейтинговий бал	Оцінка за національною шкалою
1	Щоденник практики	12–20	12–15	задовільно
			16–18	добре
			19–20	відмінно
2	Список використаної літератури та джерел	9–15	9–10	задовільно
			11–12	добре
			13–15	відмінно
3	Проект матеріалів наукової конференції	15–25	15–19	задовільно
			20–23	добре
			24–25	відмінно
4	Реферат з тематики наукового дослідження	21–35	21–26	задовільно
			27–32	добре
			33–35	відмінно
5	Календарний план з написання кваліфікаційної роботи магістра	3–5	3	задовільно
			4	добре
			5	відмінно

Оцінка «відмінно» (90–100 балів) ставиться у випадку, якщо матеріали відповідають усім формальним та змістовним вимогам їх написання, зокрема: матеріали подані у встановлений термін; звітна документація представлена у повному обсязі; матеріали є оригінальним авторським доробком здобувача; список використаної літератури містить новітні видання з тематики дослідження, у тому числі видання іноземною мовою. Здобувач вищої освіти вільно та аргументовано висловлює власні думки, визначає напрям власного наукового дослідження, вміє самостійно здобувати знання та провадити наукову діяльність, використовує сформовані компетенції під час практичної діяльності, наводить аргументи для підтвердження власної думки, здобувач освіти на 100% виконав програму практики.

Оцінка «добре» (74–89 балів) ставиться у випадку, якщо матеріали практики відповідають усім формальним та змістовним вимогам до їх написання, зокрема: матеріали практики подані у встановлений термін, у повному обсязі, матеріали практики є оригінальним авторським доробком здобувача, але залишився неопрацьований матеріал. Здобувач може знаходити джерела інформації, проте не завжди використовує одержані відомості відповідно до мети і завдань власної наукової діяльності; виявляє творчі здібності, здобувач освіти виконав 90% програми практики.

Оцінка «задовільно» (60–73 бали) ставиться у випадку, якщо матеріали практики відповідають встановленим формальним та змістовним вимогам до їх написання, зокрема: матеріали практики подані пізніше встановленого терміну; матеріали практики є оригінальним авторським доробком здобувача; матеріали практики представлені в неповному обсязі, наявні помилки, які здобувач за допомогою керівника практики спроможний виявити, але не завжди може виправити; здобувач не дотримувався всіх вимог до оформлення матеріалів практики. Здобувач не може доказово обґрунтувати свої думки; джерела інформації знаходить за допомогою керівника практики; здобувач виконав 70% програми практики.

Оцінка «незадовільно» (0–59 балів)) ставиться у тих випадках, якщо: матеріали практики не подані або подані частково; матеріали практики є дублюванням або копією запозичених матеріалів, програму практики виконано менше ніж на 70%.

ПІСЛЯМОВА

Науково-дослідна практика мала на меті сформувати у здобувачів освіти базові навички самостійної наукової роботи, оформлення та представлення результатів власного наукового дослідження.

Під час проходження практики були сформовані такі компетентності:

- правильно визначати та використовувати методи наукового дослідження;
- формулювати актуальність наукового дослідження;
- класифікувати наукові дослідження та використовувати інформаційні ресурси для їхнього забезпечення;
- планувати хід власної наукової роботи;
- формулювати та обґрунтовувати науковий апарат дослідження;
- використовувати науковий доробок попередніх авторів, оформлювати цитування та списки використаної літератури та джерел;
- дотримуватися принципів академічної доброчесності під час наукової роботи;
- готувати та представляти результати власного дослідження на наукових заходах.

Сподіваємося, що інформаційне наповнення освітнього компонента виконало своє призначення – набуті компетенції допоможуть вам активно та чесно зробити свій внесок у розвиток історичної науки, зберегти та примножити історичну та культурну спадщину України та світу.

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Академічна доброчесність : інф. бюлетень / Проект SAUP ; уклад. Є. Ніколаєв. 2021. Вип. 16: Якими бувають фальсифікації та фабрикації? 3 с.
2. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колектив. моногр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, О. І. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
3. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. Київ, 2002. 480 с.
4. Букач М. М., Попова Т. С., Клименко Н. В. Основи наукових досліджень у науковій роботі. Миколаїв, 2009. 280 с.
5. Волосанюк Н. Ю., Ложкін Г. В., Колосов А. Б., Андрійцев Б. В. Психологія наукової діяльності : монографія. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 352 с.
6. Довжук І. Основи книгознавства : підруч. / Громад. орг-ція «Нац. акад. наук вищої освіти України». Переяслав, 2020. 487 с.
7. ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять : вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 42 с.
8. ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ) : вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 17 с.
9. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.
10. Еко У. Як написати дипломну роботу. Гуманітарні науки. Тернопіль : Мандрівець, 207. 224 с.
11. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 1999. 226 с.
12. Історична наука : термінол. і понятійний довід. / В. М. Литвин та ін. Київ : Вища шк., 2002. 430 с.
13. Карпіцький М. М. Принципи, за якими пишуть оригінальну наукову статтю // Аграрна галузь сучасної України: проблеми та перспективи розвитку : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2021 р. / Луган. нац. аграр. ун-т [та ін.]. Слов'янськ, 2021. С. 459–463.
14. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Професіонал, 2005. 240 с.

15. Кодекс академічної доброчесності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2022. URL: <https://sites.google.com/view/nnc-hgpa/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8F-%D0%B7-%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96?authuser=0>.
16. Колесник І. Українська історіографія. Концептуальна історія. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2013. 568 с.
17. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках // Грані. 2017. Т. 20. С. 55–61.
18. Кудінов І. О. Основи наукового цитування // Наук.-техн. б-ка НТУ «ХП». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/node/18570>.
19. Лях С. Р. Сучасні технології історичного дослідження: канони і імпровізації // Zaporizhzhia Historical Review. 2021. Т. 5, № 57. С. 9–20.
20. Методичні настанови щодо підготовки та оформлення кваліфікаційної роботи магістра : для здобувачів освіт. ступеня магістра спец. 032 Історія та археологія / [уклад.: Руднік Д. Г., Хряпін Е. О., Свистун Г. Є., Квітковський В. І.] ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2022. 65 с.
21. Новіков Д. О., Поляков А. О. Юридичне розуміння фабрикації та фальсифікації як форм порушення академічної доброчесності // Зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія Право. 2021. Вип. 33. С. 112–120.
22. Основи методології наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, ад'юнктів/ за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учб. літ., 2010. 352 с.
23. Положення про випуск кваліфікаційну роботу здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради : затверджено на засіданні Вченої ради, протокол № 6 від 18.01.2023 р. 20 с. URL: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_vkrs.pdf.
24. Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради : обговорено та схвалено на засіданні Вченої ради академії (протокол № 12 від 08.07.2022 р.). Харків, 2022. 38 с.

25. Про авторське право і суміжні права : Закон України, із змінами, внес. згідно із Законом № 2849–IX від 12.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
26. Про вищу освіту : Закон України, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2940–IXI від 23.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
27. Про освіту : Закон України, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2834–IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
28. Сорочан С. Б. Ремесло медієвіста. Основи науково-дослідницької роботи : навч. посіб. Харків : Майдан, 2019. 242 с.
29. Стратулат Н. В., Галій М. С., Проценко Г. П., Рябок В. Ю. Методичні рекомендації щодо підготовки наукових досліджень здобувачами вищої освіти у Національній академії внутрішніх справ. Київ, 2019. 50 с.
30. Тихонкова І. О. Список літератури наукової статті — важливий індикатор якості статті (як не мати зайвого клопоту з його оформленням) // Наука України у світовому інформаційному просторі. 2015. Вип. 11. С. 100–106.
31. Філософія : підруч. для студентів ВНЗ / [авт. кол. : Л. В. Губерський та ін.]. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Фоліо, 2017. 627 с.
32. Філософія історії : підруч. / Бойченко О. І. та ін. Харків : Прапор, 2006. 656 с.
33. Фундаментальні цінності академічної доброчесності / Проект SAIUP. 39 с.
34. Харківська А. А., Петриченко Л. О., Самойлова С. Б., Упатова І. П., Отрошко Т. В. Види неперіодичних навчальних і виробничо-практичних видань : довідник / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків, 2017. 138 с.
35. Хвіст В. О. Розуміння підходу, методу та методики в науковому історичному дослідженні // Гілея : наук. вісн. 2019. № 149. С. 205–207.
36. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-
37. Штойко П. І. Інформаційне забезпечення наукових досліджень : лекція з навч. дисципліни / Львів. держ. ун-т фіз. культури. Львів, 2019. 13 с.
38. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти : Лист М-ва освіти і науки України від 23.10.2018 р. № 1/9–650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272_124272.
39. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 370 с.
40. Яремчук В. Організація науково-дослідної роботи студента : (конспект лекцій для студентів спец. 032 Історія та археологія ф-ту міжнар. відносин) / Нац. ун-т «Острозька акад.». Острог, 2019. 25 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Графік відвідування здобувачами освіти _____ іст. групи
кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

_____ семестр 20__–20__ н.р.

Здобувач освіти	Дати	Години	Відповідальний
Прізвище, ім'я, по батькові			
Прізвище, ім'я, по батькові			

Додаток Б

План науково-дослідної практики
здобувачів освіти ___ іст групи
кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
___ семестр 20___–20___ н.р.

Тижні	Дата	К-ть годин	Зміст роботи	Відповідальний
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				

Додаток В
Титульна сторінка звіту

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Звітна документація
з проходження науково-дослідної практики

здобувача освіти факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
галузь знань: 03 Гуманітарні науки
спеціальність: 032 Історія та археологія освітнього ступеня магістр

(прізвище, ім'я, по батькові)

Термін практики з _____ по _____

Керівник практики: _____
(ПІБ, науковий ступінь, вчене звання)

Харків, 2023

ЗМІСТ

Індивідуальний календарний графік проходження практики.....	3
Щоденник практики.....	5
Список літератури та джерел.....	10
Інформаційний лист конференції.....	22
Проект матеріалів для наукової конференції.....	24
Реферат з тематики наукового дослідження.....	25
Календарний план з написання кваліфікаційної роботи магістра.....	35

Додаток Г
Зразок оформлення щоденника практики

ЩОДЕННИК
з науково-дослідної практики

з _____ по _____

здобувача вищої освіти _____
(прізвище, ім'я та по батькові)
факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
спеціальності 032 Історія та археологія
_____ курс, _____ іст група

Керівник практики _____
(ПІБ)

Харків
2023

Відгук осіб, які перевіряли проходження практики

**Висновок керівника практики від закладу вищої освіти
про проходження практики**

Дата складання заліку „_____” _____ 20____ року

Оцінка:

за національною шкалою _____

(словами)

кількість балів _____

(цифрама і словама)

за шкалою ECTS _____

Керівник практики _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Додаток Е

Календарний план з написання кваліфікаційної роботи магістра

№ з/п	Вид роботи	Термін виконання	Примітки
1.			
2.			
3.			

Додаток Ж

Публікації здобувачів протягом 2022–2023 навчального року

Потапова Юлія

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ОСВІТНІХ ПРАКТИК
ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
онлайн-конференції
(м. Харків, 29 листопада 2022 року)**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Потанова Ю. І.

У процесі становлення шкільної історичної освіти можна виділити два комплекси:

- об'єктивний (стан розвитку суспільства в цілому та окремих його галузей)

- суб'єктивний (ставлення вчителів та учнів до навчання взагалі й до конкретних його аспектів).

Через те що шкільна історична освіта є компонентом загальної середньої освіти, яка втілює нову парадигму, то відхід від однієї освітньої парадигми до іншої віддзеркалюється на навчанні історії в школі та в перехідний період має змішані ознаки обох парадигм. Методологічні зміни у висвітленні історії безпосередньо відбиваються на навчанні історії в школі, оскільки зміст шкільної історичної освіти створюється на основі історичної науки. Кожна історична епоха висуває нові завдання перед суспільством у цілому та кожним окремим його членом, та яка вимагає від нього набуття певних індивідуальних якостей, які дадуть можливість реалізуватися йому як особистості у реаліях дійсності, що швидко змінюються, і також вимагає постійного перетворення освіти.

Активний розвиток сучасної світової цивілізації наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, швидкі зміни в техніці й технологіях, інтелектуалізація

праці, збільшення соціальної мобільності, піднесення ролі особистості в суспільному житті показують формування рис нового типу суспільства, яке приходить на зміну індустріальному суспільству (техногенній цивілізації), що перебуває у кризовому стані. Філософи, які розглядали різні аспекти суспільства майбутнього, називають його постіндустріальним (Д. Белл), інформаційним (Й. Масуда), ноосферним (В. І. Вернадський), відкритим суспільством (К. Поппер). Характерними його ознаками є посилення свободи особистості, перевага сфери послуг, в якій головне місце посідають наука та освіта, провідна роль учених і фахівців певних галузей у соціальній структурі суспільства, а звідси – й вирішальне значення в суспільстві авторитетності та професіоналізму.

Метою дослідження є визначення основних етапів становлення української шкільної історичної освіти та їхній вплив на процес навчання в сучасній загальноосвітній школі.

Важливу роль в системі формування світогляду учнів відіграють історичні знання. Вони концентрують у собі соціальний досвід людства і потрібні для правильного розуміння складних і суперечливих подій сучасності. Зміст шкільної історичної освіти є сукупністю змісту всіх курсів історії, що вивчаються сьогодні у 5 – 11-х класах середніх загально-освітніх навчальних закладів. Він має формуватися на основі відбору та структурування фактів і понять історичної науки відповідно до цілей і завдань навчання історії в школі. Основна мета курсу історії – полегшити учням розуміння сьогодення у світі минулого [3, с. 150].

Наприкінці 70-х рр. на зміст перевірки почали дивитися значно ширше. Як і раніше, основним компонентом підготовки учнів вважалися знання, визначені державною програмою і підручниками. Головними вимогами до них були усвідомленість, міцність і оперативність. Але історична інформація розрізнялася за ступенем значущості й відповідно підлягала первинній (поточній), відстроченій і підсумковій перевірці. Міцному запам'ятовуванню і глибокій перевірці підлягали опорні факти і теоретичні висновки, що оцінювалися як віхи історичних процесів і важливі світоглядні ідеї. Відносно другорядні факти, дати, імена, подробиці подій складали зміст тільки первинної перевірки [1, с. 5].

Вимоги до рівня пізнавальних умінь готувалися відповідно до вікових можливостей школярів. Підтверджено, що у навчанні історії перевіряється не тільки засвоєння учнями вивченого матеріалу, але їхня здатність і вміння самостійно пояснювати явища громадського життя, здобувати знання з різних джерел і поновити їх стосовно різних проблем. Виховна результативність навчання історії полягає у:

- 1) засвоєнні світоглядних ідей і здатності самостійно аргументувати і застосовувати їх до пояснення й оцінки суспільних явищ, до формування власної поведінки;
- 2) особистісному відношенні школярів до фактів минулого і сучасності;

3) відношенні учнів до історії як до науки і предмета викладання, характер мотивації навчальної діяльності.

Політика гласності і перебудови, проголошена радянським державним керівництвом у другій половині 80-х років ХХ століття, призвела до появи «нового політичного мислення», що ґрунтувалося не на партійно-класовому підході, а на визнанні пріоритету загальнолюдських цінностей. «Нове політичне мислення» ґрунтувалося на іншому баченні історичного процесу, до того ж, політика гласності сприяла впровадженню в науковий обіг великої кількості історичних джерел, які оприлюднювалися з такою швидкістю, що історики не встигали їх ґрунтовно проаналізувати й узагальнити. У цих умовах шкільна історична освіта стала на порозі докорінного оновлення свого змісту. Відмінною рисою українського суспільства початку 90-х років разом з проголошенням незалежності України стало зростання національної самосвідомості. У суверенній українській державі було проголошено мету – створення гуманного демократичного суспільства, життя якого визначається загальнолюдськими цінностями. Тому саме освіта, і школа в першу чергу, мали забезпечити зміну колишніх стереотипів мислення, поступову зміну менталітету громадян України [1, с. 20].

До початку 90-х років ХХ ст. викладання історії та суспільствознавства в школах України розвивалося в рамках загальносоюзної системи освіти, тому чергове десятиліття відзначилось радикальними змінами в суспільно-політичному житті України і початком становлення якісно нової системи освіти. Активність процесів, що відбувалися в цей та подальший період характеризується багатоманітністю напрямів і незавершеністю педагогічного пошуку. Причому, з однієї сторони, можемо спостерігати принципово нові явища і тенденції, з іншої – певну спадковість у розвитку основних положень методичної теорії, змісту освіти, форм і методів організації навчання.

Протягом 90-х років в історичній освіті двічі робилися спроби реформувати систему контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. У 1993 році було впроваджено тестування всіх учнів і абітурієнтів, яке не тільки не дало бажаного результату, але підірвало довіру до тестів як засобу контролю. У 2000 році зроблено перехід до 12-бального оцінювання навчальних досягнень, який виявився не дуже простим і вимагає постійної корекції та шліфування пропонованої системи. Це знайшло своє відображення у публікаціях Р. Я. Пастушенка, О. І. Пометун, В. М. Сотниченка [2, с. 28].

Складно й неоднозначно відбувався в Україні процес створення програм з історії. З 1991/1992 навчального року навчання здійснювалося за орієнтовним тематичним плануванням та проектом програми з історії України. У 1996 році було створено програми з історії України та всесвітньої історії, а в 1998 та 2001 роках їх було суттєво відредаговано. З 2005 року для учнів п'ятого класу почала діяти програма з історії для 12-річної школи. У стислий термін в Україні було створено нове покоління підручників, які, за визначенням П. П. Панченка, «за змістом, тенденціями в поданні матеріалу

та іншими характеристиками значно відрізнялися від своїх попередників». Це був складний процес усвідомлення вітчизняної історії, відмови від абсолютного домінування формаційного підходу, пошуку нових концептуальних засад побудови шкільних курсів історії [1, с. 21].

З 2000 року починається новий етап творення системи поглядів на мету, завдання, принципи, зміст та структуру шкільної історичної освіти, що випливає з публікованого в цьому році проекту Концепції 12-річної загальної середньої освіти. Згідно з «Концепцією середньої загальної освіти школи України», головною метою школи було визначено формування і розвиток соціально активної гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань про природу, людину й суспільство, почуттям національної свідомості, готовою до професійного самовизначення.

Вивчення історії – це не лише вивчення фактів, але й динамічний процес, в якому учні мають працювати з цілою низкою джерел. Навчання історії має формувати в учнів навички самостійного мислення, роботи з документами, ставити запитання, відрізнити упередження та уміння робити аргументовані та збалансовані висновки. Історія допомагає учням виробити такі якості як інтелектуальна чесність, наукова точність і терпимість; підготувати до життя в плюралістичному і демократичному суспільстві. Нашим завданням в сучасному світі залишається збіг думок між національними і інтернаціональними складовими у викладанні історії, гармонізація їхніх центральних напрямків. До того ж це цілком можливо втілити в життя. Найкращий український підручник з історії ще має бути написаним. І чим швидше це станеться, тим скорішим буде наше просування до єдиної Європи, на шляху до загальнолюдських світових цінностей.

Список використаних джерел

1. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2005. 384 с.
2. Горохівський П. І. Методика викладання історії: Курс лекцій для студентів денної та заочної форм навчання. Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. 294 с.
3. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Єна Максим

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ;
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА;
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА;
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ;
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА;
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ;
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»
(МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)

**«Глухівські історико-філософські читання пам'яті
Валерія Белашова, Мечислава Заремського,
Віктора Заїки та Юрія Коваленка»**

Випуск 1

Збірник наукових праць

**за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної онлайн
конференції**

20 квітня 2023 року

**Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

м. Глухів

(48,1%) не бачать позитивних зрушень у розвитку здатності розмірковувати з вивченням філософії. П'ятій частині респондентів (21,8%) важко відповісти.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах соціологічного опитування, а також аналізі вітчизняної та зарубіжної літератури, можна зробити висновок про те, що вивчення філософії у вузі за традиційною моделлю, по-перше, менш ефективно, ніж за проблемно-діяльнісною, або рефлексивною моделлю. Навчальний матеріал без належної опори на класичну філософську працю засвоюється частково, безсистемно, не викликаючи необхідного інтересу.

По-друге, традиційна модель не сприяє в належній мірі розвитку критичного мислення, умінню розмірковувати, міркувати, тобто філософствувати. А опанувати філософію, згідно з Рене Декартом, це значить вміти саме філософствувати, адже філософія одна тільки саме відрізняє нас від дикунів і варварів і що кожен народ тим більше громадянський і освічений, чим краще в ньому філософствують.

Література та джерела

1. Гегель Г. Работы разных лет в 2-х томах. Т. 1. Москва: Мысль, 1972. 668 с.
2. Декарт Р. Метафізичні роздуми. Київ: Юніверс, 2000. 417 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 500 с.
4. Філософський енциклопедичний словник // В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. Монтень М. Проби: вибране / пер. з фр. та примітки А. О. Перепаді; післямова В. Л. Скуратівського; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2012. 443 с.

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Максим Єна

Науковий керівник:

Едуард Хряпін

Філософія освіти – це галузь філософії, яка займається дослідженням основних принципів та ідей, що підлягають освітній діяльності. У контексті історії освіти, філософія освіти є невід'ємною частиною розуміння того, як людство розвивало свої погляди на цінності та цілі освіти протягом історії.

Значущість філософії освіти в історичному контексті полягає в тому, що вона допомагає розуміти, які ідеї, концепції та теорії про освіту розвивалися на різних етапах історії, які проблеми виникали у минулому і які рішення було знайдено для вирішення цих проблем.

Вивчення філософії освіти в історичному контексті є корисним для розуміння сучасних тенденцій розвитку освітньої системи. Дізнавшись про те, які ідеї та концепції були успішними в минулому, використовуються ці знання для розробки

більш ефективних стратегій розвитку освіти в сучасному світі. Крім того, філософія освіти допомагає визначити ті принципи та цінності, які є важливими для освітньої системи сьогодення. Історія філософії освіти свідчить про те, що вона змінювалася залежно від культурних, соціальних і політичних контекстів [3, с. 98].

Давньогрецький філософ Сократ вважав, що метою освіти є розвиток моральної та розумової спроможності людини. Він навчав своїх учнів через діалог і довідувався про їхні думки, а не просто передавав знання. Аристотель, інший давньогрецький філософ, розглядав освіту як засіб досягнення щастя і вважав, що навчання повинно бути адаптоване до індивідуальних потреб учнів.

У середньовіччі філософія освіти була пов'язана з церковними навчальними закладами і привідкрила лише деякі можливості для розвитку науки і філософії [1, с. 350].

У епоху Просвітництва в Європі філософія освіти стала привертати більше уваги. Розвиток науки, технологій та промисловості змусили людей переглянути своє ставлення до освіти. Філософи Просвітництва, такі як Жан-Жак Руссо, Емануель Кант та Джон Локк, доклали зусиль для того, щоб розуміти, як найкраще виховувати людей, щоб вони стали морально відповідальними та розумними громадянами.

У XX столітті філософія освіти стала більш складною і розмаїтою. Вона розглядалася як важлива складова людського життя, що створює передумови для розвитку особистості, її самореалізації та соціального успіху.

Філософія освіти має важливу значущість в історичному контексті, оскільки вона допомагає зрозуміти еволюцію поглядів на освіту, розуміти проблеми та виклики, що виникали на кожному етапі її розвитку, і знаходити способи їх вирішення на основі досвіду попередніх поколінь [2, с. 18].

Крім того, філософія освіти дає змогу зрозуміти, які принципи та цінності лежать в основі сучасної освіти. Наприклад, дослідження історії освіти допомагає зрозуміти, що ідея виховання цілісної особистості не є новою, а виникла ще у давнину, проте змінювалась залежно від історичних та культурних умов. Таким чином, знання про історію освіти може допомогти у побудові сучасної освітньої системи, яка відповідає б потребам сучасного суспільства.

Отже, філософія освіти має велику значущість в історичному контексті, оскільки допомагає зрозуміти розвиток освіти протягом історії та знайти способи покращення сучасної освіти на основі досвіду попередніх поколінь.

Література та джерела

1. Бабанов К. Проблема визначення мети і завдання шкільної історичної освіти. 2001, № 6. 18-19 с.
2. Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: довідково-методичне видання / упоряд. Р.І. Євтушенко, О.В. Галєгова. 2-е вид. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 464 с.
3. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. Київ: видавництво імені Олєги Теліги, 2008. 128 с.

Кашуба Лілія

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX–XXI СТОЛІТЬ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15

**Хмельницький
2022**

2

Л.С. Кашуба,
здобувачка вищої освіти
(м.Харків)

НАСТУП РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА НА КОЗАЦЬКУ СИСТЕМУ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ В XVIII СТОЛІТТІ

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. царська влада почала проводити інкорпораційну політику щодо державних утворень «Великого кордону», яка поширювалася на Слобідські полки [1, 246]. Одним із напрямів цієї політики була соціальна інтеграція населення цієї української автономії у новостворене імперське суспільство.

Перетворення безпосередньо торкнулися представників слобідського козацтва. Слід зазначити, що інтеграційна політика Росії щодо Слобідського козацтва була спрямована на позбавлення Слобідського козацтва економічних, адміністративних та судових привілеїв та ліквідацію їх окремої військової організації, що було головною запорукою Слобідського козацтва як окремого «воєнного» стану [2, 157-165]. Через низку обставин царський уряд не міг зробити цей крок одночасно, тому інтеграційні перетворення тривали майже все XVIII ст.

Запровадження цієї політики припало на кінець XVII - першу чверть XVIII ст. час правління Петра I і хронологічно збігається з часом вступу Московської держави у Північну війну 1700 – 1721 років. Цей час є вирішальним для розуміння ходу інтеграційних перетворень у слобідських полках. Саме в петровську добу визначаються основні напрями цієї політики: активне залучення слобідських козаків у імперські війни далеко за межами Слободи, початок інституційної інтеграції Слобідської військової організації до імперської армії, використання козаків у національних справах, ревізія своїх економічних привілеїв та покладання на них обов'язку утримання російської залози на

Слобожанщині, позбавлення слобідської козащини права "збереження" тощо.

Все це дає підстави вважати період 1700-1725 років, як перший етап інтеграційної політики російського уряду щодо слобідського козацтва.

Після смерті Петра I, у другій половині 20-х років XVIII ст. інтеграційні процеси в слобідських полках, враховуючи несприятливі для Петербурга внутрішньо- та зовнішньополітичні чинники, сповільнюються, але не припиняються. У цей час асимілюється введення попередніх днів, що проявилось у посиленні експлуатації слобідських козацьких військ у військових походах на Кавказ, посиленні підпорядкування слобідських полків імперським установам (з 1726 р. Слобідські полки підпорядковувалися Військовій колегії) [3]. Одночасно повільно починають запроваджуватися нововведення, пов'язані, насамперед, із заходами щодо наближення умов служби в слобідських полках до регулярного зразка.

Прихід до влади на початку 30-х років XVIII ст. Анна Іоанівна змінює свою позицію. Імперський уряд починає новий інкорпораційний наступ на автономію Слобідських полків, розпочинаючи таким чином другий етап інтеграційних перетворень. Серед них, по-перше, використання механізму «виборної колонізації та витіснення» шляхом побудови Української лінії в 1731–1736 рр., яка підірвала кордон слобідських полків, а отже поставила під сумнів доцільність збереження українського народу, притаманні їм станові права. По-друге, активне втручання царського уряду, під час реформ князя О. Шаховського в слобідських полках 1733-1735 рр., у внутрішнє життя козацтва, з метою модернізації їхньої військової організації та врегулювання суспільних відносин [4, 183].

Урядові нововведення в поєднанні з участю слобідських козаків у війнах за польську спадщину 1733-1734 рр. і російсько-турецька війна 1735-1739 рр. негативно позначилося на економічному становищі козацтва.

У зв'язку з цим на початку 1740-х років уряд Єлизавети Петрівни знову пішов на певне послаблення інтеграційної політики,

частково скасувавши реформи уряду свого попередника в слобідських полках. Однак період розслаблення триває недовго. З початку 50-х років XVIII ст. інтеграційні перетворення знову набирають обертів. Відновлення широкомасштабної військової експлуатації козаків (участь слобідських загонів у Семирічній війні, оборона Української лінії, Слов'яносербії), відновлення практики їх залучення до робіт загальнодержавного призначення та утримання козацьким коштом російських частин в Україні доволі істотно вдарило по представниках слобідського козацтва. Слобідське козацтво економічно занепадало.

Несприятливі соціально-економічні фактори в результаті інтеграційної політики Росії відкрилися російському уряду в другій половині XVIII ст. сприятливі можливості для завершення процесу соціальної інтеграції «українського козацтва в новій імперській» структурі суспільства. Уряду Катерини II судилося завершити інтеграційні перетворення.

Її правління було третім і останнім етапом інтеграційних перетворень, який характеризувався повним входженням слобідських полків до складу Російської імперії в 1765 році.

У процесі інкорпорації представники слобідського козацтва втрачають властиві їм ознаки станової ізоляції – власну військову організацію судової рівності зі шляхтою, відмінності в оподаткуванні з боку суспільства – і переходять до найбільш непривілейованих верств імперського суспільства.

Таким чином, у новій загальноімперській структурі російського суспільства вони займають місце однієї з категорій непривілейованих. Ця модель соціальної інтеграції була розроблена урядом Катерини під час інкорпорації Слобідських полків і застосовувалася, з деякими відмінностями, у 1770-х рр. на Запоріжжі і в 80-х рр. XVIII ст. в Гетьманщині.

28 липня 1765 р. Катерина II у своєму Маніфесті про Слобідські полки визнала козацьку службу на Слобідщині непотрібною і ліквідувала всі п'ять слобідських полків. Замість Слобідських козацьких полків було створено Харківський, Охтирський, Сумський, Острогозький та Ізюмський гусарські полки. Почали формуватися гусарські полки з прагнених виборних

козаків, старшинських дітей, сусідів козаків, підпомічників і панських підданих. Слобожани з ненавистю дивилися на нових гусар, які мусили потрапити до чужих лав. Нових гусар ображали не лише місцеві чиновники, а навіть їхні батьки та брати, які не дозволяли своїм дружинам брати участь у володінні загальними землями. Усіх, хто вступив до нових гусарських полків, зарахували на 25-річну строкову військову службу. Багато з тих, кого забрали від гусар, почали тікати зі служби, їх ловили, нещадно били батогами і повертали до полків. Якщо втікачів не знаходили, замість них наймали родичів. А коли не було родичів, то забирали родину та заможних сусідів і тримали їх на службі до повернення біженців.

Козацька старшина була зневажена цією реформою, оскільки їхня старшина була повністю скасована, що давало їм незмірно більші права, тому більшість з них звільнилися, отримали дворянство і почали займатися своїми поміщицькими маєтками. Дуже вороже до реформи поставилося і козацьке населення, яке було позбавлене колишніх вольностей і привілеїв. Згідно з «Маніфестом» 1765 р., усі козаки та помічники, які не були набрані в нові гусарські полки, були перетворені на військових громадян і ввели подушний податок.

Ліквідація Слобідських полків урядом Катерини II у 1765 р. була завершальним етапом у ліквідації автономії та державності України, але пам'ять про козацьке минуле не зникла в пам'яті нащадків слобідських козаків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Головинский П. А. Слободские Казачьи полки. Санкт-Петербург, 1864. Вып. VII, 246 с.
2. Журавльов Д. В. Військова справа в слобідських козацьких полках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2003.
3. Потапенко С. П. Обліково-статистичні джерела з історії козацької старшини Слобідської України (1757-1767 рр.) дис. канд.

іст. наук: 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни”. Київ: 2009.

4. Гербель Н. И. Изюмский слободской казачий полк. Санкт-Петербург : В тип. Эдуарда Праца, 1852.

Навчальне видання

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ПРАКТИКА

Методичні настанови

Укладачі:

РУДНІК Денис Геннадійович

ШАПАРЕНКО Христина Андріївна

ФІНІН Георгій Іванович

Комп'ютерний набір *Д. Г. Руднік*